

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 6 Sayı: 26 Volume: 6 Issue: 26

Bahar 2013 Spring 2013

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

İLMÎ SEYAHATLER PERSPEKTİFİNDEN BİYOGRAFİK METİNLERDEKİ PRESTİJ İMGELERİNE GENEL BİR BAKIŞ*

A GENERAL APPROACH TO PRESTIGE IMAGES IN BIOGRAFICAL TEXT IN PERSPECTIVE OF SCIENTIFIC JOURNEY

Oğuzhan ŞAHİN**

Öz

İslâmî düşünce yapısında seyahat, günümüzde kazandığı anlamdan oldukça farklı bir anlama sahip olmuştur. Günümüz insanı için yeni yerler görme ve hoşça vakit geçirme gibi kimliklere bürünen seyahat, eski dönemlerde ilme açılan bir kapı gibidir. Seyahatin kapısını aralayan talipleri ise açlık, hastalık, yorgunluk ve ölüm gibi sıkıntılar beklemektedir. Bilginin engellerle dolu yollarında, canları pahasına yürüyen ilim heveslilerinin çilelerine, biyografi yazarları kayıtsız kalmamış ve bunları biyografik metinlerde dile getirmişlerdir. İlim tahsili için *gezilen mekanlar, ders alınan hocalar, telif edilen eserler, okutulan talebeler, din ve devlet büyükleri ile bağlantı, münazara yeteneği* gibi unsurlar hal tercümesi anlatılan kişi için birer prestij imgesi olmuştur.

Bu yazının amacı ilmî seyahatlerin biyografik şahsiyetler için önemini vurgulama ve biyografik metinlerdeki prestij unsuru (yüceltme imgesi) olarak düşünülebilecek bazı unsurlara işaret etmektir.

Anahtar Kelimeler: ilmî seyahat, prestij imgesi, biyografik metin, hoca, eser telifi, patronaj, münazara yeteneği.

Abstract

The structure of Islamic thought, journey's meaning is quite different today has been gained. For people of today meaning of journey is visiting new places and having fun, but in ancient times, it is a gateway to the knowledge. Students who are traveling for knowledge, is waiting a number of problems such as hunger, disease, fatigue and death. Biography writers are indifferent to this kind of student's problems and they have expressed them in biyographical text. Visiting places for knowledge, scholarship of students, works [book, sharh (şerh), hashiye (haşiye) , translation], taught students, patronage and ability of debate is a prestige image for the person who has been described in biographies.

The purpose of this paper is to emphasize the importance of scientific journeys of biographical and autobiographical texts personalities considered to be the image of prestige to be able to point to some of the elements.

Keywords: scientific journey, prestige image, biographical text, scholarship, works, patronage, ability of debate.

* Bu yazı 15-17 Kasım 2012 tarihlerinde Ali Emîri hatrasına Diyarbakır'da düzenlenen VIII. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumunda "Biyografik Metinlerde Yüceltme İmgesi: İlmî Seyahatler" adıyla sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

** Yrd.Doç.Dr., Bartın Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ogsahin@gmail.com, osahin@bartin.edu.tr

"Dönemin Kûfe kadısı, [İkrime'den bahisle] bilgi peşinde bu kadar çok ufuk dolaşan başka birini tanımadığını hayranlıkla ifade ediyor. Basralı bir alim de onu [İkrime'yi] hangi koşullarda tanıdığını şöyle anlatıyor: Hangi topraklarda olursa olsun, çok seyahat ediyordu. İkrime'yi görmek için yola düşünmek istiyordum, bir gün Basra çarşısındanyken eşeğe binmiş bir adam gördüm. İnsanlar 'bu İkrime, bu İkrime' diye bağırıyordu. Çevresini bir kalabalık sardı. İçimde kalmış soruları ona sorabilmek için ona yaklaşmak istedim. Ama beceremedim. Zihninden uçup gitmişlerdi."

Ortaçağda İslam ve Seyahat, s. 22.

Muhyiddin Kâfiyeci

"Mebâdî-yi ulûmî memleketinde ba'de't-tahsîl tezyîd-i kemâlât için tarîk-i seyâhati ihtiyâr ile Anadolu, İrân, Asya-yı Vustâyı devr eyleyüp bir çok ulemâ ile mülâkât eylemişdür. Ezcümle Mevlânâ Şemseddîn Fenârî, Mevlânâ İbn Melek, Mevlânâ Burhâneddîn Haydar, Mevlânâ Vâcîd, Hâfîzeddîn İbn Bezzâzî ile görüştürerek musâhabât-ı ilmiyyelerinden hissedâr-ı fevâ'id olmuşdur."

Osmanlı Müellifleri, s. 4.

Giriş

Yağlıboya resimler üzerine kafa yoran John Berger, birçok kişi için estetik güzellik demek olan bu resimlere farklı açılardan bakıyor, onları maddî bir güç göstergesi olarak yorumluyor. Berger'in aktardığına göre Levi-Strauss da yağlıboya resimlerle ilgili benzeri yorumlarda bulunuyor:

"Rönesans'ta sanatçılara göre resim bir bilgi aracıydı belki. Ama aynı zamanda bir mülk aracıydı da. Rönesans resmine eğildiğimizde bunun Floransa'da, daha başka yerlerde biriken sınırsız zenginlikler yüzünden gerçekleşebildiğini, zengin İtalyan tüccarların resamlara dünyada güzel, istenir olan her şeyi onların mülküne sokabilecek araçlar gözüyle baktıklarını unutmamalıyız. Floransa saraylarındaki resimlerle küçük bir dünya oluşmuştur: Bu dünyada mülk sahibi [zengin tüccar], sanatçılarına, dünyada kendisi için değerli olan her şeyi ulaşabileceği bir yerde, olabilecek en gerçek biçimde yeniden yaratmıştır."¹

Üzeri yemeklerle donatılmış bir masa, otlaktaki besili inekler, içi meyve dolu bir tabak ya da etraftan herhangi bir nesnenin resmi... Acaba bütün bunlar tabloyu seyre dalanlar için ne tür bir anlam ifade ediyordu? Berger bu noktada şunları söylüyor:

"Daha önceki sanat geleneklerinde sanat yapıtları zenginliği gösteriyordu. Şu var ki servet o zaman değişmez bir toplumsal ya da dinsel düzenin simgesiydi. Yağlıboya resimde yeni bir zenginlik sergileniyordu. Tek haklı nedenini paranın satın alma gücünde bulan bir zenginlikti bu."²

Benzeri bir akıl yürütme biyografik metinlerin düzenleniş şekliyle ilgili de düşünülebilir mi? "İlim heveslilerinin doğum yerinden körpeçik yaşta terk-i diyar ederek uzun yıllar rahat yüzü görmeden bir diyardan bir başkasına yaprak misali savrulmuşu ile falanca alimden ders almış, falanca kitabı şerh etmiş, birçok talebe yetiştirmiş ve önemli kişilerin himayesinde bulunmuştur." şeklindeki bilgilerin biyografik metinlerde yer alış amacı nedir? Bu bağlamda yapılan bazı çalışmalar, bu tür ifadelerin kuru bir bilgi aktarımı olmadığı, aksine tercüme-yi hali verilen kişi için bir **prestij kaynağı** olduğunu ispatlar niteliktedir. Yani John Berger'in yorumuyla, nasıl ki yağlıboya resimler, sahipleri için bir zenginlik göstergesiye; biyografik metinlerdeki bu tür ifadeler de biyografik şahsiyet için ciddi bir prestij göstergesidir.

Öncelikle bu yazının kastını aşan konu başlığını daraltmak gerekiyor. "**Biyografik metinler**" ibaresi ile kastedilen bir elin parmaklarını geçmeyecek birkaç kaynaktan iktibas edilen metin hurdaları ve yine birkaç şair tezkiresinden alıntılanan kısa metin örnekleridir. "**Prestij imgesi**"nden kasıt ise kısa hayat hikayesi anlatılan kişiyi halk nezdinde itibara

¹ John Berger (2006), *Görme Biçimleri*, (Çev.: Yurdanur Salman), İstanbul: Metis Yayınları, s. 86.

² John Berger, *Görme Biçimleri*, s. 90. [Duvarları yağlıboya tablolar ile dolu bir evin, ziyaretçisine söyleyeceği şey günümüzde de aynıdır: "Bu adamlar çok zengin."]

kavuşturacak unsurların biyografik metinlerde dile getiriliş şeklidir.³ Ayrıca burada “imge”ye terimsel bir anlam yüklenmemiştir.

Metnin sınırlarını daha kolay belirleyebilmek için, önce birkaç kaynaktan, sonra ise yazının genel bir taslağından bahsetmek istiyoruz. Özellikle teorik anlamda bu tür çalışmalara katkı sağlayan önemli bir çalışmayı, İslâm alimlerinin seyahatlerine farklı bir bakış açısı getiren Houari Touati yapmıştır. “Ortaçağda İslam ve Seyahat: Bir Âlim Uğraşının Tarihi ve Antropolojisi” ismini taşıyan eser, 8 ila 12. asırlar arasında, İslâm kültür merkezlerine yapılan seyahatler üzerinde yoğunlaşmıştır. Touati, bu tür seyahatlerin o dönemde talebe ve alimler için ciddi bir prestij kaynağı olduğu fikrindedir.⁴ Bir diğer çalışma Resul Ay tarafından yapılmış ve “Ortaçağ Anadolu’sunda Bilginin Seyahati: Talebeler, Alimler ve Dervişler” adıyla yayınlanmıştır. Bu makalede yer yer seyahatin “seyyah” için bir övünç kaynağı olduğu vurgulanmaktadır.⁵

Çalışmamızda Taşköprülüzade’nin Şakâyk ve Mevzûâtü’l-Ulûm adlı çalışmaları ile Latîfî, Salim, Esrar Dede, Gelibolulu Âli tezkireleri ve Osmanlı Müellifleri yeri geldikçe örnek metinler için kullanılmıştır. Bahsi geçen bu kaynaklardan neşredilenler, kendi imlâ sistemi ile, eski yazılı olanlar ise çevriyazı yöntemiyle aktarılmıştır. Şakâyk’tan yapılan iktibaslarda, Ahmet Subhi Fırat neşrini esas alan *Osmanlı Bilginleri* adlı neşir kullanılmıştır.

Metnin planına gelince, öncelikle İslâmî kültürde ilim tahsilinin önemi ve bu öneme binaen seyahatin gerekliliği basit düzeyde ele alınmıştır. Sonrasında alim ve sûfilerin ilmî seyahatleri, ilim tahsil ettikleri prestijli hocalar, okuttukları talebeler, neşrettikleri ses getiren eserler, din ve devlet büyükleri ile münasebetleri ve münazara yeteneği gibi hususlar birer prestij (yüceltme) imgesi kabul edilmiştir ve bu öneriyi destekler mahiyette olduğu düşünülen çeşitli örnekler yukarıda ismi geçen biyografik metinlerden iktibas edilmiştir. Son olarak ise kullandığımız metinlerin basit bir tablosu oluşturulmuştur. Bu yazı çerçevesinde “Acaba eskiden ilim talepkârları halk nezdinde prestij sağlamak için mi ilmî seyahatlere çıktılar?” tarzındaki sorulara cevap aranmamıştır.

1. İlim tahsili ya da bilginin elde edilişi

1.1. Dinî telkin

İlim talepkârı sadece halk nezdinde ün salmak için diyardan diyara sürüklenmez. Onu bu meşakkatli yola sürükleyen inanç ve akideler bulunmaktadır. Talebe, hem ilim tahsil edip halk arasında parmakla gösterilen bir kişi olacak, hem de Cenab-ı Hakk’ın sevgili bir kulu olarak, ilmî derecesinin ardından dinî derecesini de yükseltecektir. Birazdan zikredilecek ayet ve hadisler İslâm’da ilim tahsil etmenin önemini vurgulayan zengin literatürün küçük bir kısmı bile değildir:

قل هل يستوى الذين يعلمون والذين لا يعلمون [Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?] ⁶

يرفع الله الذين امنوا منكم والذين اوتوا العلم درجات [Allah, içinizden iman etmiş olanlarınızı ve kendilerine ilim verilenlerinizin derecelerini yükseltir.] ⁷

و قل رب زدنى علما [De ki, Rabbim ilmimi artır.] ⁸

³ Biyografik metinlerde yüceltme imgesi sayılabilecek birçok unsurdan bahsetmek mümkündür. Tezkirelerde sıklıkla dile getirilen sanatçının zeka düzeyi, mizacı, hüner ve kabiliyeti, ait olduğu soy-sop, güzellik, boy-pos, şairlik kudreti gibi unsurlar yüceltme imgesi kabul edilebilir. Bu bağlamda bkz. Harun Tolasa (2002), *Sehî, Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, Ankara: Akçağ Yay.; Filiz Kılıç (1998), *XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler*, Ankara: Akçağ Yay.

⁴ Houari Touati (2004), *Ortaçağda İslam ve Seyahat (Bir Âlim Uğraşının Tarihi ve Antropolojisi)*, (Çev.: Ali Berktaş), İstanbul: YKY.

⁵ Resul Ay (2006), “Ortaçağ Anadolu’sunda Bilginin Seyahati: Talebeler, Alimler ve Dervişler”, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, Sayı 3, s. 17-53. [Ayrıca bu makalenin işaret ettiği şu iki kaynağı da dile getirmek faydalı olacaktır: Sam I. Gellens, “The Search For Knowledge in Medieval Muslim Societies: A Comparative Approach”, *Muslim Travellers: Pilgrimage, Migration, and the Religious Imagination* içinde, yay. Dale F. Eickelman ve James Piscatory, Londra 1995; Francis Robinson, “Ottoman-Safavids-Mughals: Shared Knowledge and Connective Systems”, *Journal of Islamic Studies*, Cilt 8, Sayı 2, 1977, s. 151-183.]

⁶ “Kul hel yestevî’llezîne ya’lemûne ve’llezîne lâya’lemûn” Zümer 9.

⁷ “Yerfe’illâhu’llezîne âmenû minkum ve’llezîne ûtu’l-ilme derecât” Mücâdele 11.

ومن سلك طريقا يلتمس فيه علما سهل الله له طريقا الى الجنة [Kim ilim aramak için bir yola koyulursa, Allah onun cennete giden yolunu kolaylaştırır.]⁹

العلم ضالة المؤمن حيث وجده اخذہ [İlim, müminin kaybolmuş bir malıdır. Her nerede bulursa alır.]¹⁰

1.2. İlmin saf pınarı: hoca

İslâm kültürüne göre edinilen bilginin muteber olabilmesi için “talebe”nin o bilgiyi (ilmi) bizzat kaynağından, yani hocadan alması gerekmektedir. Bu bağlamda kitap ya da teliften ziyade, müderris ya da müellif ön plana çıkıyordu:

“[İslâm kültürü] 8. yüzyıldan beri kitabın müderrisin yerini alıp alamayacağı ve müderrisin yetkesinin kitapta korunup korunamayacağı sorununu tartışmıştı. Genel anlamda verilen yanıt ‘hayır’dı; kitaplar kendiliklerinden konuşmadıkları ve her koşulda onları konuşurmak üzere bir yetke gerektiği için müderrisin üstünlüğü kabul ediliyordu. Kitaba karşı müderrisi seçen İslâm kültürü insanın kendiliğinden yetke alarak bilginlik aşamasına ulaşamayacağı kuralını yerleştirdi... Bu nedenle ortaçağın Müslüman alimleri tek meşru bilginin icazet verilmiş bilgi ve icazet verilmiş tek bilginin de silsileye dayalı bilgi olduğuna karar verdiler.”¹¹

Kitaba karşı müderrisi öne çıkaran İslâm kültürü sahih ilmin tahsili için de ilgili dalda ün salmış âlimlere ulaşmayı zorunlu kılmaktadır:

“Ortaçağ dünyasında, özellikle de klasik İslâm coğrafyasında 10. yüzyıldan itibaren kayda değer bir canlılık kazanan bilimsel etkinlik, çoğu zaman hayli uzak mesafeler katetmeyi göze almak demektir. Bunun pek çok sebebinden bahsetmek mümkündür. Eğitimin genellikle hoca merkezli olması, kitabın hoca yerine geçemeyeceğine ve onun mutlaka müellifinden veya ondan icazet almış ya da o konuda uzmanlığı ile bilinen birinden okunması gerektiğine dair kuvvetli bir geleneğin olması en başta gelen nedenlerden biri olarak zikredilebilir.”¹²

1.2.1 Hocanın ölümü: kitap merkezli ilim tahsili

İslâmî duyuş tarzında bedeli ne kadar ağır ve süresi ne kadar uzun olursa olsun ilim tahsili için seyahata çıkmak, oradaki alimlerin tedrisinden geçmek, onların icazetlerini almak hemen herkesçe kabul edilen bir tarz idi. Bir de *fiilî olarak alimlerden ders okunmuş* kimselerin durumu vardı ki bu durum o dönem ulemasınca uzun yıllar acımasızca eleştirilmiş, hatta dalga konusu olmuştur. İslâmî literatürde ilim tahsil etmenin yöntemleri önem sırasına göre şu şekilde sıralanmıştır: Öğrencinin hocası önünde okuması; Hocanın önünde bir üçüncü kişi okurken öğrencinin dersi dinlemesi; İcazet; Yazışma; Vicâdet.¹³

Aslında bu maddeler hemen hemen şu üç kavram etrafında birleşir: **rihle** [ilim tahsili için seyahat etme], **icazet**, **vicâdet**. En makbul olanı şüphesiz rihle olmuştur. Zira bu yöntemle tahsil edilen ilim, güvenilir bir hocadan semâ (dinleme) ile tahsil edilmiştir. En fazla tartışılan ve kabul görmeyen ise vicâdetdir. Bir ilmi kendi kendine edinme, yani herhangi bir hoca terbiyesi görmeden bir ilmi kitaplardan kendi gayretiyle öğrenme anlamına gelen vicâdete uzun bir dönem karşı çıkmıştır. Çünkü vicâdet hem seyahati baltalıyor, hem de hocaya gereksinimi ortadan kaldırıyor. Bu durum bir nevi, yapısalcılığın sloganı olan “yazar öldü”nün uyarlanmış haliyle söylenecek olursa, *hocanın ölümü* demektir.

⁸ “Ve kul Rabbi zidnî ‘ilmâ” Tâhâ 114.

⁹ “Ve men seleke tarîkan yeltemisu fihi ‘ilmen sehhalallahu lehû tarîkan ile’l-cenneti” Ebu Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ İbn Şeref en-Nevevî (1989), *Riyâzû’s-Sâlihîn Tercümesi*, (trc: Salih Uçan), C. 3, İstanbul: Arslan Yayınları, s. 1078, hadis nu. 1384.

¹⁰ “El-‘ilmu dâletu’l-mu’mini haysu vecedehû ahazahû” Beşyüz Hadis, nu. 235.

¹¹ Touati, *Ortaçağda İslam ve Seyahat*, s. 13.

¹² Mehmet Dağ, H.R. Öymen (1974), *İslam Eğitim Tarihi (H. I-VI/ M. VII-XIII. yüzyılda)* Ankara: s. 117-118; Mustafa Bilge (1984), *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul, s. 17-18. [Onlardan nakleden: Resul Ay, *Ortaçağ Anadolu’sunda Bilginin Seyahati: Talebeler, Alimler ve Dervişler*, s. 21.]

¹³ Touati, *Ortaçağda İslam ve Seyahat*, s. 70 ve 78. (91. dipnot). Aslında yazar altı yöntemden bahsetmektedir. Ancak bu altı yöntemin tamamını sıralamamış, ilk maddeyi boş bırakmıştır.

Onuncu yüzyılın önemli filologlarından Ezherî, çağdaşı Buştî'nin Kitabü'l-Ayn'a zeyl olarak yazdığı Tekmile adlı eser üstünde uzun uzun durur. Buştî, sözlük yazarken başvuru eserlerine bir hocanın icazeti olmaksızın ulaşır. Bilgiye erişmenin bu şekline Ezherî itiraz etmektedir. Zira Buştî, muteber bir hocanın yanında ders dinlememekle kalmamış aynı zamanda durumu kendi gözleriyle görmek için çöl seyahati de yapmamıştır. Neticede Buştî'nin eseri, icazet almış ağızlardan doğrudan dinlenilmeden sunulduğu için Ezherî'ye göre külliyyen kusurludur:

"Bu kitap Ezherî'nin gözünde bütün kusurları bünyesinde barındırmaktadır. Yazarı, bilenen ve kabul edilmiş hocaların bizzat aktarmadığı eserleri okumuş ve onlara dayanmıştır. Yazar [Buştî], vasıflı [muteber] bir hocayı semâ etmemiştir [dinlememiştir]. Bu boşluğu haklı göstermek veya önemini azaltmak için, insana icazet vereceğini düşündüğü meşhur öncüllere dayanmanın yerinde olacağı kanısına varmıştır. Bu iki saygın öncülün kendisi için Ebû Turâb ve Kuteybî olabileceğini düşünmüştür. Ezherî ise bu iki adamın adlarını saydıkları bütün eserleri dinlemediklerini belirtir."¹⁴

Seyahat adabına uymadığı için adı hakir biçimde ortalıkta dolaşanlardan birisi de Endülüs'ten İbn Habîb'tir. Touatî'nin aktardığına göre İbn Habîb büyük bir yerel otoritenin kitaplarını alarak onları kopya etmiştir. Arkadaşları tarafından bu kitapları nasıl edindiği sorulan İbn Habîb, onları yazardan aldığını ve yazarın kendisine bunları onun adına nakletme konusunda icazet verdiğini söylemiştir. Bunun üzerine arkadaşları, hocaya gidip içlerinden birine [İbn Habîb'e] neden böyle bir imtiyaz tanıdığını sorunca durum ortaya çıkmıştır. Aslında İbn Habîb, hocadan kitapları ödünç almış ve ne sıfatla olursa olsun, bunları nakil konusunda hoca ona bir icazet vermemiştir.¹⁵ İbn Habîb itibar sağlamak için yalan söylemektedir.

1.3. İlimin yok olacağı endişesi

Saf ilmi hafızaya işleyen alimlerin ölümleri ile ilim büsbütün yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Müellifin ölümünden sonra ona ait bazı metinler müellifin muradı dışında yorumlanırsa bilginin ahkâmında değişimler olacak ve bunun vebali de müellife kalacaktır. İlimin yok olması kaygısına işaret etmesi bakımından Emevi halifesi Ömer İbn Abdilaziz'in Medine valisi Ebu Bekr İbn Hazm'a gönderdiği mektup önemlidir:

"Beldende Hz. Peygamber'le ilgili rivayetleri araştır, topla ve yaz. Ben ilmin (hadislerin) yok olmasından ve alimlerin tükenmesinden korkuyorum. Bu iş yapılırken sadece Resulullah'ın sünneti kabul edilsin. Âlimler meşced gibi herkese açık ve malum yerlerde oturup tedrisatta bulunarak ilmi yaysınlar, bilmeyenlere öğretsinler. Zira ilim gizli kalmadıkça yok olmaz."¹⁶

İlimin yok olma tehlikesinin yanı sıra bir de *güvenilirliği (sahihliği)* meselesi vardı. Kaynak kişiden alınan ilim, bozulmadan (değiştirilmeden) ne derece aktarılabilirdi? Bu bağlamda özellikle hadislerin derlenmesi esnasında başgösteren "uydurma" ya da "değiştirme"ler muhaddisleri sıkıntıya sokuyordu. Houari Touatî'nin söylediklerine göre İslâm dünyası, ilmin bozulma tehlikesini atlatmak için *silsileye dayalı bir bilgi sistemi* geliştirmişti. Bilginin alındığı tüm kaynakları teker teker söylemekten ibaret olan bu yöntem Siffin savaşından sonra kopan büyük fitne sebebiyle ihtiyaç duyulmuştu.

Muhaddisler bazen bir hadisin rivayeti için icazet alabilmek ya da şüpheye düştükleri bir hadisin silsilesini takip etmek için uzun yolculuklara atılma gereği duydular. Zira belli bir silsileyle [senetleriyle] nakledilmeyen bilgi muhataplar tarafından genel geçer değildi:

"Bana bu hadisi X nakletti, bunu Y'den duyduğunu, Y'nin de Z'den duyduğunu söyledi. Ona sordum: Y kimdir? Bu sorum onu öfkeli yaptı. Ama A'nın da yanında ona şunu hatırlattım. Ya bana onun kim olduğunu söylersin ya da senden aldığım her şeyi [tüm hadisleri] yakarım. O sırada A müdahale etti ve bu adamın Mekke'de olduğunu söyledi.

¹⁴ Touati, *Ortaçağda İslam ve Seyahat*, s. 68-72.

¹⁵ Touati, *Ortaçağda İslam ve Seyahat*, s. 88-89.

¹⁶ Hadis Usulü, Hadis Tarihinde İkinci Safha Tedvinü's-Sünne (Tedvin Safhası) maddesi, Alim 2.0, Goldsoft Yazılım, Ankara 2007.

O zaman ben de *hacca gitmek için değil, söz konusu hadisi doğrulamak için* Mekke yoluna düştüm. Oraya varınca Y'yi bulup sorular sordum, o da bana hadisi, adını verdiği başka birinden duyduğunu söyledi. O şahsın o yıl hacca gelmediğini öğrendim. O zaman Medine'ye gittim ve bu şahısla orada karşılaştım. Bana dedi ki hadisi sizin oradan bana şu şahıs nakletti. Bu son ismi duyunca haykırdım: Kûfe'den Medine'ye oradan da Basra'ya sıçrayan bu hadis de nedir böyle? O adamı bulmak için yine Basra'nın yolunu tuttum. O da bana dedi ki bana bunu bir Suriyeli nakletti...."¹⁷

Biyografik metinlerde alimlerin tahsil ettikleri ilmi muteber hale getirmek için dayandıkları silsileyi açıklamaları da bu noktada anlam kazanmaktadır. Aksi takdirde bu tür ifadeler kuru ve anlamsız bir bilgi olarak gözükecektir. Şakâyık'ta belirtildiğine göre Kadızâde Rûmî, tahsil ettiği ilmin silsilesini şu biçimde dile getirmektedir:

"Her iki *şerhi* de rahmetli Molla babamın nezaretinde okudum. O [babam], bunları dayısı merhum Molla Mahmut en-Niksârî'den okumuştur. O ise merhum Molla Fethullah Şîrvânî'den okumuştur. Bu sonuncu ise şerhleri bizzat merhum şârihten dinlemişti."¹⁸

Yine Şakâyık'ta ifade edildiği üzere Molla Fahreddin Acemî, hadisler konusunda bilgisinin sıhhatini ispatlamak için tahsil ettiği bilginin (ilmin) silsilesini şöyle açıklamaktadır:

"Molla Hocaşâde, Buharî'nin kitabını ona [sesli olarak] okumuş ve kendisinden hadis dalında icazet almıştır. Rahmetli babam da Molla Hocaşâde'ye Buharî'nin kitabını [sesli olarak] okumuş ve ondan hadis sahasında icazet almıştır. Aynı kitabı ben de babama okudum ve ondan icazet aldım. Molla Fahreddin bu kitabı Molla Haydar Herevî'ye o da Teftazânî'ye okuyarak icazet almışlardır."¹⁹

Bilginin silsileye dayalı bir şekilde öğrenilmesi demek, talebenin sahit bilgiye ulaşmak için *yollara düşmesi* demektir.

1.4. Seyahat (sefer) ve prestij

Kuşkusuz ki talebe ve alimler için seyahat, yeni mekanlar görmek için yapılan turistik bir faaliyet değildi. Zahirî ilimleri tahsil için dağ, tepe, deniz ve çöl gibi fizikî mekanlarla, batnî ilimleri tahsil için iç dünyaya yapılan seferler seyahatin doğrudan ilgi alanına girmektedir. Talebeler ilim tahsili için yola düştüklerinde ilim deryasına yelken açmış oluyorlardı. Artık onlar ilmin efendisi olmak için seyahatin kölesi idiler.

Taşköprülüzâde'ye göre İslâm dünyasında bilim amaçlı seyahat öteden beri övülen, teşvik edilen, hatta kutsanan bir eylemdir. Talebelerin kendilerine iyi bir üstat bulmak için uzak diyarlara gitmeleri adeta onlar için bir vazifedir. İbn Haldun'a göre talebeler kendisinden feyz aldıkları üstatlarının çokluğu nisbetinde bir alışkanlık ve meleke kazanabilirler. Bu sebeple ilim tahsili için gezip üstatlarla görüşmek, bilgiyi doğrudan onlardan almak faydalı olduğu gibi bilgiyi mükemmelleştirmek bakımından da önemlidir.²⁰

O dönem toplumu arasında seyahat o kadar yaygın ve doğaldır ki ilim heveslileri küçücük yaşta hiçbir engellemeyle karşılaşmadan seyahata atılabiliyorlardı:

Sehl bin Abdullah et-Tusterî adlı bir İslâm alimi, henüz 13 yaşındayken, kafasına takılan bir suale etraftaki alimlerden ikna edici bir cevap alamayınca Basra'ya gider. Buradaki alimlerin açıklamaları da ona yetmeyince Abadan'a gider ve orada Ebû Habîb Hamza adlı bir alime meseleyi sorar. Cevaptan etkilenen talebe orada bir süre kalarak ilmini geliştirmeye karar verir.²¹

¹⁷ Touati, *Ortaçağda İslam ve Seyahat*, s. 35-36.

¹⁸ Taşköprülüzâde İsamuddîn Ebu'l-Hayr Ahmed Efendi (2007), *Osmanlı Bilginleri (Eş-Şakâiku'n-Numâniyye fi Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye)*, (Çev.: Muharrem Tan), İstanbul: İz Yayıncılık, , s. 36. [Bu kaynak artık sadece "Şakâyık" olarak zikredilecektir.]

¹⁹ Taşköprülüzâde, *Şakâyık*, s. 73.

²⁰ Ay, *Ortaçağ Anadolu'sunda Bilginin Seyahati: Talebeler, Alimler ve Deroişler*, s. 22.

²¹ Ay, *Ortaçağ Anadolu'sunda Bilginin Seyahati: Talebeler, Alimler ve Deroişler*, s. 22.

İlim mumunun etrafında pervane olan sırf yeni yetme talebeler değildir. Ünü sınırları aşmış bazı alimler de methini duydukları bir alimi görme ve belki de ilmini tartma gayesiyle yola çıkmaktadır. Bunlardan birisi de Seyyid Şerif Cürçânî olmuştur. Bu alim, Cemaleddin Aksarâyî'nin genişleyen öğrenci halkasını ve şanını duyunca onu görmek için yönünü Anadolu'ya çevirmiştir:

“Molla Cemaleddin'in namı Seyyid Şerif'e ulaşınca ondan ders almak için Anadolu'ya gelmişti. Ona yaklaşıp el-İzâh için yaptığı şerhi görünce beğenmemiştir. Hatta bu şerh hakkında 'İnek etinin üzerindeki sinek gibi' dediği rivayet edilir. Böyle söylemesinin nedeni el-İzâh kitabının zaten basit ve birkaç nokta dışında şerhe ihtiyacı olmayan bir eser olmasıdır. Molla Cemaleddin kitabın tamamını kırmızı mürekkep kullanarak yazmıştı. Eserlerin satırları arasında siyah mürekkeple yazılan şerh gerçekten de inek etinin üzerindeki sinek gibi görünüyordu. Seyyid Şerif, Molla hakkında böyle deyince öğrencilerinden biri şöyle demişti: 'Onun ders anlatımı telifinden çok daha güzeldir.' Seyyid Şerif onunla görüşmek için Karaman diyarına geldi. Şehre girişi Molla Cemaleddin'in vefatına rastlamıştı. Seyyid Şerif orada Molla Fenârî ile karşılaştı ve onunla birlikte Mısır'a giderek Şeyh Ekmeluddin'den ders aldı.”²²

Diğer taraftan seyahat zengin için kayda değer bir para anlamına da geliyordu. Seyahat uğruna Hârice bin Mus'ab 100 bin gümüş dirhem, Horasanlı Hafız Ebû Abdullah Zuhâlî 150 bin gümüş dirhem, Reyli Hişâm bin Ubeydullah ise 700 bin gümüş dirhem harcamıştı.²³ Sadece öğrenim masrafı olarak düşünülemez bu sarfiyat ile zengin kimseler etrafta isim yapmak ve Touatî'nin ifadesiyle söyleyecek olursak, *büyük adam* görüntüsü vermek peşindeydiler. Bu sebeple olsa gerek biyografi yazarları anlattıkları kişinin ettiği seyahatlerini dile getirmekte tereddüt etmediler. Zira seyahat gerek alimlerin, gerekse halkın indinde büyük bir prestij kaynağı, hanesine yazılan önemli bir artı idi:

“Halk nazarında talebenin değeri büyük ölçüde *ilim tahsili* için giriştiği yolculuklarla ve ders aldığı hocaların sayısı ile değerlendirilirdi. Ehl-i ilim indinde ise seyahat tecrübe ve bilginin bir ölçüsü olarak kabul edilirdi. Bu konuda Muhammed bin Seleme'den naklen şu ifadeler yer verilir: 'Kişinin her şeyden önce üstadını yani ilim öğrendiği hocasını anarlar. Üstadı büyük bir alimse bu, talebesinin de derecesinin yüksek olduğunu gösterir.’”²⁴

Talebe ile üstadın isminin bir anılması neticesinde birçok ilim talibi prestij sağlayabilmek için tedrisinden geçtikleri hocaların listelerini hazırladılar. Bu bağlamda Taberânî hocalarının dökümünü yapan üç *mu'cem* yazıp bunlarda hadis topladığı bin hocanın ismini zikretti.²⁵

2. Biyografik metinlerdeki prestij (yüceltme) imgeleri

Şu durumda biyografik metinlerdeki yüceltme imgesi olarak ilmî seyahatle bağlantılı olarak şu unsurları kabul etmek yerinde olacaktır:

- 1) İlgili kişinin doğduğu yerden ayrılışı ve çıktığı ilmî seyahatler
- 2) Tüm varlıkları bırakıp sûfiliğe meyletme
- 3) Ziyaret ettiği ilim-kültür merkezleri
- 4) Ders okuduğu prestijli hocalar
- 5) Tedris esnasında okuduğu eserler
- 6) Tedristen sonra kaleme aldığı eserler
- 7) Okuttuğu talebeler
- 8) Ders verdiği medreseler
- 9) Münazara yeteneği
- 10) Din ve devlet büyükleri ile olan yakınlık

²² Taşköprülüzâde, *Şakâhîk*, s. 38-39; Ay, *Ortaçağ Anadolu'sunda Bilginin Seyahati: Talebeler, Alimler ve Dervişler*, s. 30.

²³ Touatî, *Ortaçağda İslam ve Seyahat*, s. 81.

²⁴ Ay, *Ortaçağ Anadolu'sunda Bilginin Seyahati: Talebeler, Alimler ve Dervişler*, s. 23.

²⁵ Touatî, *Ortaçağda İslam ve Seyahat*, s. 81.

Bahsi geçen bu yüceltme imgeleri *ilim için seyahata çıkma, prestijli hocalardan ilim tahsili, bu tahsil neticesinde eserler telif etme ve neticede şöhret bularak bulunduğu mekana talebe çekme* şeklinde dört madde etrafında toplanmaktadır. Bu dört maddeye *ulemanın diğer alimlerle yaptığı münazaralar ve devlet adamlarının alimlerle olan münasebetini* de eklemek gerekiyor. Şimdi bu unsurları biyografik metinlerden alıntılarla örneklendirmeye çalışalım.

2.1. İlimin kaynağına yolculuk

Şakâyiık, alimlerin ilmî gezilerini dile getirmesi bakımından önemli bir kaynak görünümündedir. Eserin şablonu genel olarak şu şekildedir: *biyografisi verilen kişinin yaşadığı dönem, kişinin künyesi, yaptığı ilmî seyahatlar, okuduğu hocalar, ders verdiği talebeler, telif ettiği eserler, varsa din ve devlet büyükleriyle olan bağlantısı ve yer yer bazı menkıbeler*. Bu şablon içerisinde ilmî seyahatler önemli bir yer işgal etmektedir. Kadızâde Rûmî ve Alaeddin el-Esved'in seferleri Şakâyiık'ta şu biçimde anlatılmıştır:

“Kadı Mahmut’un Musa Paşa adında bir oğlu vardı. Molla Musa doğduğu belde bazı ilimleri tahsil etmiş, ilim konusunda Acem diyarının şöhreti artınca tahsil için oralara gitmeye karar vermişti. Aile efradından gizlediği bu niyetini kız kardeşi fark etmiş ve götürmek istediği kitap ve defterlerinin arasına kendi ziynet eşyalarını da koyarak kardeşinin gurbette kullanmasını istemişti. Musa Paşa İran diyarına giderek Horasan ulemasından ilim tahsil etti. Ardından Maverâünnehir’e geçerek oraların alimlerinden de ders aldı. Bu gezileri sayesinde birçok ilme ulaşmış ve fazilet mertebelerinin zirvesine çıktı. Faziletleriyle şöhret buldu. O bölgede herkesçe tanınmış Kadızâde Rûmî lakabıyla bilinir oldu.”²⁶

“[Alaeddin el-Esved], Anadolu halkı arasında Kara Hoca lakabıyla tanınmıştır. İran diyarına göç etmiş ve oranın alimlerinden ders almıştır. Bu ilim gezintisinin ardından tekrar Anadolu’ya dönmüştür.”²⁷

Künhü'l-Ahbâr'daki bilgilere bakılacak olursa şair Ahmedî de ilim tahsili için gurbeti ihtiyar edenlerdendir:

“Meşharü'n-nâzımın eşherü'l-mütekkaddimîn Mevlânâ Ahmedî tayyeballâhu şerâhu ki İskender-nâme mü'ellifi ve yigirmi dört cildile ol sâde nazmu'n şâ'ir u muşannifidür. ‘Ulûm-ı ma'kûl ü menkûlde fâyık ve ‘ilm-i usûl-i fûrû'da envâ'-ı i'zâz u ikrâmla imtiyâz bulmağa lâyıık bir lâ'übâlî ‘âlim ü kâmil ve ma'tbû'-ı ıbbâ'-ı ekşer-i ehl-i fezâ'il idi. Evâ'il taleb ü seyâhatle diyâr-ı ‘Arabda ‘ulemâdan Monlâ Fenârî gibi dâna ve fuzalâ-yı e'tibbâdan Şifâ mü'ellifi Hâcî Paşa ile şirket üzere okurlar. Ve Mısr vilâyetine varup Şeyh Ekmelü'd-dîn huzûrında tahşil-i ‘ilm-i kemâle küşş kılurlar.”²⁸

İlim için terk-i diyar edenlerden birisi de Emîn-i Tokadî'dir. Aslen Diyarbakırlı olan bu zat, babasının ölümü üzerine şehri terk ederek Tokat'a yerleşmiş, oradan da tezkire müellifi Salim'in, Şeyh Sadi'den aktardığı kelimeler ile söylemek gerekirse “hamlıktan kurtulup pişmek için” sefere çıkmıştır:

“Bunların dağı nâm-ı nâmileri Meşmed olmağıla Tokadî Meşmed Emîn dimekle zebân-zed ü ta'ayyündür. [Şehr-i Diyarbakırda tevellüd eyleyüp bi'l-âhîre Tokada hicret eylemişdür.] Pederi kibâr-ı Nakşibendândan Rûmiyye Şeyhi Seyyid Meşmed Efendi fuqarâsından olmağıla şeyh-i mezbûr hedef-i tîr-i kazâ-yı Rabb-i gâfûr olduğda ol dehşetle semt-i Tokad-ı sûtûde-simâta ‘azîmet ve icrâ-yı sünnet-i hicret edenlerdendir. Kendi dağı idrâk-ı sır idüp beyt: ‘Bisyâr sefer bâyed nâpohte şevved hâmi’²⁹ kâ'ide-yi hikmet-medârinca seyr ü seyâhat ve geşt ü güzâr-ı diyâr u memleket ve Haremeyn-i muhteremeynde mücâvereti eşnâsında gürûh-ı pür-fütûh-ı h'vâcegân-ı

²⁶ Taşköprülüzâde, *Şakâyiık*, s. 35.

²⁷ Taşköprülüzâde, *Şakâyiık*, s. 28.

²⁸ Mustafa İsen (1994), *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Ankara: AKMB Yay., s. 105. Ahmedî'nin ilim tahsili konusunda Şakâyiık'ta da şu bilgiler bulunmaktadır: “Aslen Germiyanoglu ilindedir. Orada çağın önemli alimlerinden ders aldıktan sonra Kahire'ye gitmiştir. Molla Fenârî ve Fâzıl Hacı Paşa ile birlikte süfi şeyhlerinden birini ziyaret etmişlerdi. Şeyh üçüne de baktıktan sonra Molla Ahmedî'ye ‘Ne üzücü! Ömrünü şiirle hebâ edeceksin.’ Fâzıl Hacı Paşa'ya ‘Sen ömrünü tıpla tüketeceksin.’ dedikten sonra Molla Fenârî'ye döndü: ‘Sen de Rabbâni bir alim olacaksın.’ demişti. Üçü de şeyhin dedikleri gibi oldular.” Bkz. Taşköprülüzâde, *Şakâyiık*, s. 63.

²⁹ Hamlığın pişmesi için çok gezmek gerekir.

Naşibendîden sâkin-i harîm-i beyt-i kerîm olan eş-Şeyh Ahmed-i Yek-dest hazretlerinden ta'allüm-i verziş-i tarîkat ve ba'de't-tekmîl revîş-i Kâdirîyi ve Şâzelîyi ve Sâ'irîyi dağı birer 'azîz-i muhteremden görüp 'ulûm-ı zâhireyi dağı 'ulemâ-i Hicâzdan taşşil ü mucâz olup zümre-yi ehl-i hadîşin ser-ğalka-i kümmeli eş-Şeyh Ahmed Nahlebden rivâyet-i fenn-i hadîşe me'zûn ve belde-i tayyibe-i Koştanîniyyede dağı ba'z-ı meşâhir-i fuğûluñ nişângâh-ı sübhâ-i şad-dâne-i halka-i ifâdeleri olmağıla tedârük ü temekkûn ve temeddün ü tevaftun eylemişler idi."³⁰

Mevzûâtü'l-Ulûm'da da biyografik nitelikte kayıtlar bulunmaktadır. Bu kayıtlarda taliplerin ilim tahsili için diyar diyar gezdikleri ve önemli simalardan ders aldıkları ifade edilmektedir:

"Ve yine kütüb-i mebsûţadandır: el-'Abâbu'z-Zâhir ki mü'ellifi İmâm-ı Şâgânîdür. Ba'zılar Şâgânî dimişlerdür. [...] Zehebî eyitdi: Vilâdeti Medînede sene seb'â ve seb'în ve hamsu mi'ededür. Neşv ü nemâsı Ğaznede olup ba'dehû sene hamse ve 'aşere ve sittu mi'ede Bağdâda dâhil olup ba'dehû andan risâlet tarîkı ile cânib-i Hinde vâşıl oldı. Anda dağı bir müddet ikâmet ba'dehû hacc-ı şerîfe 'azm ü niyyet idüp ba'de edâ'i'l-hac Yemene dâhil olup ba'dehû Bağdâda 'avdet idüp yine cânib-i Hinde gidüp yine Bağdâda geldi. Nizâm-ı Merğînânîden biţarîkı's-semâ' ağız eyledi. 'İlm-i lügatde bir mertebeye vâşıl oldı ki müntehâ-yı âmâl-ı tullâb aña vuşul u intisâb olmuş idi."³¹

"Ve yine kütüb-i mutavassıţadandır: Fârâbinüñ Dîvânü'l-Edeb nâm kitâbı. Mezbûr Fârâbî İşhak ibn İbrâhîm el-Fârâbîdür. Künyeti Ebû İbrâhîmdür. Ebû Naşr Cevherinüñ hâlidür. Seyr-i bilâd u diyâr ve terk-i vâtan ve ğurbet ihtiyâr idüp âhırü'l-emr vilâyet-i Yemene varup Zebîdde sâkin oldı ve kitâb-ı Mücmeli anda taşnîf eyledi. Kitâb-ı mezbûr kendisinden rivâyet olunmadan muqaddem rûhî hâzin-i cenâna müselleme oldı."³²

2.2. Prestijli hocalardan ilim tahsili

Kaynaklarda biyografisi sunulan kişinin ders aldığı alimlerin ismi de özenle kaydedilmiştir. Bu durum talebenin isminin, hocasıyla birlikte anılmasından kaynaklanmaktadır. Hoca ne kadar şöhretli ve alanında yetkin ise ondan okuyan öğrenci de o kadar yetkin kabul edilmektedir. Molla Kethudâzâde ve Molla Fenârî'nin ilim tahsil ettiği hocalar Şakâyık'ta şu şekilde anlatılmıştır:

"Merhum [Molla Kethudâzâde], zamanın alimlerinden okumuştur ki hocaları arasında Molla İzarî gibi değerli bir alim de vardır. Daha sonra Molla Hatîbzâde'nin hizmetinde bulunmuş, ardından İran diyarına giderek Molla Allâme Celeddin Devvânî'nin hizmetine girmiştir. Uzun süre onun nezdinde ilim tahsil ettikten sonra Anadolu'ya dönmüştür."³³

"Molla Fenârî Arapça ilimlerin yanı sıra meânî ve beyân ilimlerini ve kıraat ilmini bilirdi. Birçok ilim dalında mahareti vardı. H. 751 yılında doğdu. El-Mugnî ve el-Vikâye kitaplarını şerh eden allame Alaeddin el-Esved'den ders almıştı. Doğduğu belde de ders aldığı hocası ise Cemal Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Aksarayî'dir. İlmî meşguliyete devam ederek Mısır'a gitmiş ve orada Şeyh Ekmeluddin ve diğer alimlerden ders almıştır."³⁴

Şöhreti ortalıkta dolaşmaya başlayan hocaların ders halkaları her gün genişlemeye devam etmektedir. Mantık alimi Ebî Bişr Mettâ bin Yûnus el-Hakîm de bu alimlerden biridir:

"Hakîm-i mezbûr bir şeyh-i kebîr ve şâhib-i fażl-ı keşîr olup şît-ı 'azîmi 'âlemde dâ'ir ve zikr-i fażâ'ili mânend-i meşel cihânda sâ'ir idi. Her gün halka-yı dersine mantıkînden niçe yüz tâlîb müctemî' ve her biri [el-Hakîmin] neşr itdüğü tahkîkâtından behremend ü müntefî' olurlar idi."³⁵

³⁰ Mirzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi (2005), *Tezkiretü's-Şu'arâ*, (Haz.: Adnan İnce), Ankara: AKMB Yay., s. 185-186.

³¹ Taşköprizâde Ahmed Efendi (1313), *Mevzûâtü'l-Ulûm*, (Mütercim: Kemâleddin Mehmed Efendi), İstanbul: İkdâm Matbaası, s. 154; Taşköprülüzâde Ahmed Efendi (1975), *Mevzuatü'l-Ulûm (İlimler Ansiklopedisi)*, (Sadeleştiren: Mümin Çevik), İstanbul: Üçdal Neşriyat, s. 120. [Bu kaynak artık sadece "İlimler Ansiklopedisi" olarak zikredilecektir.]

³² Taşköprizâde, *Mevzûâtü'l-Ulûm*, s. 153; Çevik, *İlimler Ansiklopedisi*, s. 153.

³³ Taşköprülüzâde, *Şakâyık*, s. 339.

³⁴ Taşköprülüzâde, *Şakâyık*, s. 43.

³⁵ Taşköprizâde, *Mevzûâtü'l-Ulûm*, s. 341; Çevik, *İlimler Ansiklopedisi*, s. 253.

Esrar Dede Tezkiresi'ndeki kayıtlara göre Müneccimbaşı Ahmed Dede Selanik'te dünyaya gelmiş ve orada Muhammed Dede vasıtasıyla Mevlevîliğe intisab etmiştir. Sonrasında Müftî Abdullah Efendi, Arzî Muhammed Dede, Seyyid Fâzıl Halil Dede ve Salih Efendi ve Müneccim Muhammed Efendi'den tedris eylemiştir:

“Maskatu'r-re'sleri Selânik olup ahâlî-i belde-i merkûmdan bir muhibb-i muhlişuñ ahter-i tâbende-i âsmân-ı vücûdî ve âftâb-ı hayâtınuñ zıll-ı memdûdî olmağıla Selânik şeyhî Muhammed Dede Efendiden intisâb-ı tarîk-ı celîle-i Mevleviyye-yi Şemsiyye ve Müftî 'Abdullâh Efendiden Telhîşa dek 'ale't-tertib ta'allûm ve yigirmi dört yaşında iken İstanbula hûbûş idüp 'Arzî Muhammed Dede cenâblarınıñ vesâ'ir 'urefâ-i kirâm-ı Mevleviyyenüñ hizmet-i pür-berekâatlarında olup ba'dehû envâ'-ı 'ulûm için es-Seyyid Fâzıl Halil Dede Hâzretlerine dahı on sene hizmet idüp tefsîr ü hadîş ve fıkıh u uşûlî âsmân-ı 'uluvvî's-şân cenâblarından taraşşud u ta'allûm idüp mantık u riyâziyyât taşşiline rızâ-dâde olmadıklarıyçün ders-i 'âm Şâlih Efendiden telemmüz ve hey'et ü nücümü selefleri olan Müneccim Muhammed Efendiden ve 'ilm-i tıbb u tabî'yyâtı Eflâtûn-ı vaqt olan Şâlih Efendiden ta'allûm idüp ba'dehû yine Fâzıl Halil Dede Hâzretleriniñ hizmetlerine rücû idüp Sefîne-i Nefîse-i Şâkıbiyyede tafşîl buyurıldığı vech üzre işâret-i rûhâniyyeyi hâvî Şeyh-i müşâruñ ileyh cenâblarınıñ nuţkına binâ'en Edirneyi teşrif idüp...”³⁶

Bu bahiste son metni 'Salim Tezkiresi'nden sunmak istiyoruz. Tezkireci Salim, İshak Efendi'nin ilim tahsil ettiği hocaları şu şekilde sıralamıştır:

“Ol maḥdûm-ı bî-'adîl 'ulûm-ı şettâyı peder-i mükerrerlerinden ve merḥûm u mağfurun leh Müftî-zâde Efendiden ve taḥtğâh-ı kadîm-i bî-hem-tâ medîne-i Burusa'da vâlid-i mâcid-i keşîri'l-maḥâmidleriniñ be-zîb-âver-i seccâde-i şer'-i kavîm olmaları takribiyle fâzıl-ı ser-âmed İshak Hâceesi Ahmed Efendiden ve şehr-i İstanbul'da Muḥavvelci Meḥmed Efendiden ve mümtâz-ı efâzıl-ı cihân Şeyḫ Süleymân Efendiden ve sâ'ir mehere-i fûnûndan bi'l-cümle 'ulûmî taşşîl ve gâh vâlid-i mâcidimiz 'alemü'l-'ilmi ve'l-himem 'allâmetü'l-fazlı ve'l-kerem fuzalâ ve şulehânıñ bülendi şeyḫü'l-islâm ve müftî'l-enâm Mîrzâ Muştafâ Efendi hâzretleriniñ ders-i şeriflerine hâzîr olup encûmen-i taşşilimiz tekmîl buyururlar idi.”³⁷

2.3. Eser telifi

Ulemayı ilim alemleri ve halk nezdinde itibara kavuşturacak unsurlardan birisi de özellikle medreselerde okuna okuna klasikleşmiş çeşitli eserlere şerh, haşiye, tercüme, talik, telhis gibi yollarla teliflerde bulunmaktır. Telif ettiği eserin beğenilmesi, okunmaktan yıpranması, kendi alanına katkı sağlaması gibi unsurlar eserle birlikte musannifini de yüceltmektedir. Bunun yanında sayıca bol miktarda eser verme ve ilim ehli tarafından zorluğu kabul edilen çeşitli teliflere kolayca *şerh ya da haşiye yazabilme becerisi* de biyografik metinlerde dile getirilen ve sahibine prestij kazandıran unsurlardandır.

Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri'nde Muhyiddin Kafiye'nin eserlerinin fazlalığını dile getirmektedir öyle ki Kafiye'nin kendisi dahi sayısını ve isimlerini bilmemektedir:

“Mütebahşîrîn-i fuzalâdan şâhib-i 'ilm ü kemâl bir zât olup Bergamalıdır. Tefsîr, hadîş, fıkıh, uşûl, mantık ve 'ulûm-ı sâ'irede yed-i tûlâ şâhibi olduğına yazdığı âşâr-ı müdaḥḥikâne şâhiddür. [...] Şâhib-i tercüme 'ulûm-ı mütenevvi'aya bi'l-hâşşa ma'külâta dâ'ir birçok âşâr yazmış ise de kısım-ı a'zâmını 'inde'l-icâb resâ'il-i muhtaşara şüretinde taḥrîr itmiş ve zabt u muḥâfazalarına taḥayyüd eylememişdür. Ḥattâ Suyûfî *Ṭabaḳât-ı Nuḥâta* derc itmek üzere kendisinden esâmî-yi mü'ellefâtını istemiş ise de âşârınıñ esâmisini unutmuş olduğu ta'dâdına muḥtedir olamayacağı cevâbını almışdur. 'Azîz-i müşârun ileyhüñ 'urefâ-yı şüfiyyeye ve aşḫâb-ı şıdk u şalâḫa muḥabbeti erbâb-ı cehl ü dalâle nefreti var idi. Ekşer eḫvârî lâkaydâne olup dünyâya meyl ü iltifâtı yok idi. Sekiz yüz yetmiş toḫuzda irtiḫâl eyledi.”³⁸

³⁶ Esrar Dede (2000), *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*, (Haz.: İlhan Genç), Ankara: AKMB Yay., s. 20-21.

³⁷ Salim Efendi, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, s. 164.

³⁸ Bursalı Mehmed Tahir (H. 1333), *Osmanlı Müellifleri*, C.II, İstanbul: Matba-yı Amire, s. 4-5.

Şakâ-yık'ta Molla Fenârî'nin devrinin önemli eserlerinden birine güzel bir üslupla bir şerh yazdığı üstelik bu şerhi bir gün bile olmadan tamamladığı dile getirilmektedir:

"Molla Fenârî, *er-Risâletü'l-Esîriyye fi'l-mîzân* kitabını çok hoş ve latif bir üslup ile şerh ettikten sonra giriş bölümünde şöyle yazmıştır: 'Bu risalenin şerhine kısa günlerden birinde kuşluk vakti başladım. Allah'ın izniyle aynı günün akşam ezanı okunurken de bitirdim."³⁹

Mevzûâtü'l-Ulûm'da nahiv alimi Sibeveyh'in telif ettiği eserin okunmaktan adeta parçalandığı vurgulanmaktadır:

"Sibeveyh vefât itdükdün şoñra Yünusa didiler ki Sibeveyh, Hâlilüñ 'ilminden bir kitâb taşnîf itmîşdür, biñ varağ olmışdür. Yünus bu kelâmı istib'âd idüp ba'dehü kitâbına nazâr itdükdü: Benden hikâyet itdigi mesâ'il ü değâ-yıkda şâdık oldığı gibi Hâlilden hikâyet itdiginde dağı taşdığ olunmak gerekdür. Hikâyet olunur ki *Kitâb-ı* Sibeveyh Mâzininüñ *Keminden* [Sibeveyh'in Kitâb adlı eseri Mâzinî'nin Kem adlı eserinden] on def'a ziyâde eskiyüp pâre pâre oldı ya'nî kırâ'at u muţâla'asına kemâl-i i'tinâ vü ihtimâm sebebi ile niçe def'a itmâm idüp yine 'adem-i kânâ'at ile niçe def'a pâre pâre olunca müdâvemet eyledi."⁴⁰

Aynı eserde dile getirildiği üzere, Seyyid Şerif Cürçânî'nin oğlu Mehmed bin Ali Cürçânî de telif ettiği eserlerle birçok kişinin saygısını kazanmıştır:

"Şürüh-ı Fevâ'id-i Gıyâşiyeden biri dağı mazhar-ı luţf-ı Rabbânî Hazret-i Seyyid Şerif-i Cürçâninüñ oğlunuñ şerhidür. İsmi Mehmed bin 'Alî el-Cürçânî ibn es-Seyyidü's-Şerifü'l-meşhürdür. Vâlidinden kırâ'at ve 'ulûmda taşşil-i berâ'at idüp vâlidinüñ mutavaşşıta olan hâşiyesini tekmiñ eyledi. Ve dağı 'allâme Taftâzâninüñ naħve [dâ'ir] olan İrşâd nâm risâlesini şerh idüp ba'dehü Fevâ'id-i Gıyâşiyeyi şerh eyledi. Merhûm vâlid-i mâcid buyururlar ki şerh-i mezbûr, şerh-i memzûc-ı laţifdür. Biz görüp andan müstefid olmuşızdır. Ve dağı Hidâyetü'l-Hikmeyi şerh eylemişdür. Ol dağı memzûcdur. Mantıkdan bir risâle-i muţaşarâsı dağı vardur. Cümle muţâcum ileyh olan mühimmâti İrâd idüp vâlidlerinüñ mantıkdan zebân-ı Fâriside yazdukları risâle üslûbı üzere eyitmîşdür niçe ziyâdât-ı şerife-yi şerifiyye ile bile."⁴¹

Eser telif etmenin yanı sıra bir kitabı okuma, anlama ve hatta ezberleme de alimlere ün kazandırmaktaydı. Mevzûâtü'l-Ulûm ve Şakâ-yık'ta bu konuda değerlendirmeler mevcuttur:

"Rivâyet olunur ki Aristonuñ kitâb-ı 'Nefs'ini ba'z-ı 'ulemâ bulup gördi ki üzerinde Fârâbinüñ haţtı ile ben bu kitabı iki yüz kerre kırâ'at eyledüm diye mektûb idi. Ve dağı dirler ki Aristonuñ 'Semâ'-ı Tabî'î'sini kırk kerre kırâ'at idüp yine mu'âvedeye [tekraren okumaya] muţâcum dir idi."⁴²

"[Molla Mehmet Maguşî], nahiv ilmini olabilecek en ileri düzeyde bilirdi. Seyyid Şerif'e ait eş-Şerhu'l-Mutavvel li't-Telhîs'i haşiyeleri ile baştan sona ezbere bilir, kendi tahkik ve tetkik notlarıyla birlikte okuyabilirdi. Aynı şekilde İsfehânî'nin Şerhu't-Tavâli, Seyyid Şerif'in Şerhu'l-Mevâkif kitaplarını tetkikli bir şekilde ezbere bilirdi. Allâme Kutbeddin Râzî'nin Şerhu'l-Metâli' adlı eseri de baştan sona ezberindeydi. [...] et-Telvîh fi Şerhi't-Tavzîh, Şerhu Muhtasar-ı İbn Hâcib'i bütün haşiyeleriyle birlikte baştan sona bilirdi. [...] Keşşâf Tefsiri'ni de et-Tibî'nin haşiyeleriyle baştan sona ezbere bilirdi."⁴³

2.4. Yetkinlik dönemi: okuttuğu talebeler

İlmen kemale eren ulemanın önceden bahsedildiği üzere ders halkaları her geçen gün genişlemektedir. Resul Ay'ın, Nicholson'dan aktardığı kelamla ifade etmek gerekirse: "Üç kıtada dolaşıp balla yüklü arılar misali memleketlerine dönen bilgi mübtelaları topladıkları bu bilgiyi ansiklopedik eserler şeklinde düzenleyerek arzu eden talebelerin hizmetine sunmaktadır."

³⁹ Taşköprülüzâde, *Şakâ-yık*, s. 44.

⁴⁰ Taşköprizâde, *Mevzûâtü'l-Ulûm*, s. 192; Çevik, *İlimler Ansiklopedisi*, s. 145.

⁴¹ Taşköprizâde, *Mevzûâtü'l-Ulûm*, s. 241; Çevik, *İlimler Ansiklopedisi*, s. 180.

⁴² Taşköprizâde, *Mevzûâtü'l-Ulûm*, s. 341. Çevik, *İlimler Ansiklopedisi*, s. 253.

⁴³ Taşköprülüzâde, *Şakâ-yık*, s. 327.

Nasıl ki hocanın isminin şöhretli olması talebe için önemli bir artı ise, halka-yı tedrisinden geçen bir talebenin, ilmî alanda şöhret bulması da aynı derecede hoca için ciddi bir prestij kaynağıdır. Bu bağlamda Şakâyıık'taki Molla Fenârî maddesi hatırlanmaya değer. Devrin önemli alimlerinden olan Molla Fenârî Sultan Bayezid'le arası açılınca tüm görev ve makamlarını bırakarak Karaman'a geçer. Karaman beyi kendisine bin dirhem yevmiye tahsis eder. Fenârî, orada Molla Yakub el-Asfar ve Molla Yakup el-Esved'e ders verir. Molla Fenârî: "İki Yakup'u da ben okuttum." diye bununla iftihar eder.⁴⁴

Mevzûâtü'l-Ulûm'da anlatıldığına göre Kutbeddin Râzî et-Tahtânî'den ders okumak isteyen Seyyid Şerif Cürçânî, Tahtânî tarafından ihtiyarlık sebep gösterilerek geri çevirilmiş ve kendisinin küçük yaştan okuttuğu kölesi Mübarekşah'a yönlendirilmiştir. Önceleri bu durum pek hoşuna gitmeyen Mübarekşah'ın, Seyyid Şerif'in kalitesini görünce fikri değişmiştir:

"Mervîdür ki anuñ [Kutbeddin Râzî'nün] bir 'abd-ı memlûki var idi. Hengâm-ı tufüliyyetden anı terbiye vü ta'lîm idüp cemî'î-i 'ulûmda mâhir bir merd-i kâmil ve bir müderris-i fâzîl olup Mübarekşah-ı Mantıkî ile med'uv idi. Hattâ Seyyid Şerif-i Cürçânî andan mevlâsı Kutb-ı Râzî'nün Şerh-i Meţâli'ini ahz itmişdür. Evvelâ şârihün kendüsinden taleb-i ta'lîm idüp ol dağı imtinâ' idüp ta'allül eyledi ki ben bir şeyh-i za'îfi'l-hâl ve sen cüvân-ı kaviiyi'l-cenân ve'l-bâlsûñ. Ba'dehü şârih-i mezbûr [Kutb-ı Râzî], Seyyid Şerifî Şîrâzdan gulâmı Mübarekşaha irsâl eyledi ki ol zamânda Mısrda idi. Seyyid Şerif dağı emr-ü üstâda imtişâl ve bir mektûbını alup gitmekde isti'câl eyledi. Mektûbda vaşiiyet itmiş idi ki şerh-i mezbûrî [Şerh-i Meţâli'î] kendüsinden ta'allüm ü istimâ' itdüğü ta'lîm ve bi'z-zât ahz itdüğü deķâyık u haķâyıkı tefhîm eyleye. Vaķtâ ki Şerif mektûbı işâl eyledi. Ol dağı emrine imtişâl idüp lâkin şöyle şart eyledi ki ancak semâ' ile ķanâ'at idüp meclisde tekellüm ü kırâ'at eylemeye. Ba'dehü leyâliiden bir leylede Mübarekşah h'âbdan intibâh idüp medresede tavâf ideriken nâgâh bir hücrede gûşına mübâheşe vü münâzara âvâzı vâşıl ve Seyyid Şerif idügin bilüp sürür-ü küllî hâşıl oldu. Bir mertebe tahķikât-ı 'acibe ve tedķikât-ı ğaribe işitdi ki kemâl-i behcet ü sürüründen şahñ-ı medresede raķş-künân [u] semâ'-devrân ve Cenâb-ı Haķķa ğamd-ı bipâyân eyledi ki bunun gibi fâzıl-ı cihân andan kırâ'at eyleye. Vaķtâ ki şabâh oldu Seyyide meclisde tekellüm ve kırâ'at itmege icâzet virdi. Rivâyet olunur ki Ğazret-i Şerif Ğâşîye-yi Meţâli'î zamân-ı kırâ'atında taşñif eylemişdür."⁴⁵

'Latîfî Tezkiresi'ndeki bilgilere göre söylemek gerekirse, Sadreddin Konevî'yi meşhur kılan unsurların başında, onun Muhyiddin Arabî'nin ilminin bir nevî varisi gibi görülmesi gelmektedir:

"Elsine-i şüfiyyede Şeyh Muhyiddin 'Arabiye Şeyh-i ekber ve Şadreddin Koneviye Şeyh-i kebir elķâb iderler ve mertebeleri iķtizâlarınca nu'üt-ü 'âliyyeleri budur dirler. Anlaruñ terbiyesiyle mürebbî olmuş ve anlaruñ ğuzûrında neşv ü nemâ bulmuşdur. Ğazret-i Şeyhün vâriş-i nuķûd-ı fezâyili ve sırr-ı 'azîzîdür ki zihn-i nuķķâd u diķķâtle müşkilât-ı kelimât-ı şayibesinüñ nuķķâdı vâķi' olup Fuşuşını Nuşuş ile izâh itmişdür. Ansuz fetĥ ü fütüh mümkün ü müyesser degüldür."⁴⁶

Bursalı Mehmed Tahir'in, Muhyiddin Kafiye'yi anlatırken onun talebelerinden Suyûtî'ye değinmesi kayda değer bir durumdur. Zira Suyûtî gibi bir alimin hocası olmak, önemli bir hoca olmak için yeterlidir:

"Suyûtî gibi bir 'allâme-yi rûzğaruñ üstâdı olduĝını söylemek vaşf-ı kemâline dâ'ir başka söz îrâdına ğâcet bırakmaz. Mevlânâ Suyûtî *Tabakâtu'n-Nuĥâ*nda on dört sene şâhib-i tercümenüñ meclis-i 'ilmine devâm eylediğini ve her def'asında hiç işitmemiş olduĝı deķâyık ve ğavâmız-ı 'ilmiyye istimâ'ı şüretiyle pek ziyâde istifâde vü istifâza itdiğini yazıyor. Hattâ bir muşâğabet-i 'ilmiyye eşnâsında Suyûtîye *Zeydun ķâ'imun* terkîbinüñ i'râbını su'âl ider. Mevlânâ-yı muşârun 'ileyh 'ilm-i naĥivde mübtedîlerün bile kemâl-i suhûletle ğal idebilecekleri böyle bir su'âlün îrâdını 'âdetâ maķşad-ı istiĥfâfa ğaml itmek isteyerek te'eşşür ü infî'âlini ketm idemez. Ol fâzıl-ı deķâyık-bîn ise bu te'eşşüre intikâl ile bu cümlede yüz on üç mebĥaş olduĝını dermiyân idince Suyûtî beyân-ı ğayretle: "Bu mebâĥiş-i ğâmızayı işitmedikçe meclis-i 'ilmiñüzden ķalkmaķ

⁴⁴ Taşköprülüzâde, *Şakâyıık*, s. 46.

⁴⁵ Taşköprizâde, *Mevzûâtü'l-Ulûm*, s. 325-326; Çevik, *İlimler Ansiklopedisi*, s. 240-241.

⁴⁶ Latîfî (2000), *Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*, (Haz.: Rıdvan Canım), Ankara: AKM Yay., s. 117.

ihtimali yoktur.” cevabıyla İzâhât-ı niyâzende bulur. Şâhib-i tercüme de buña dâ’ir yazmış olduğu risâlesini İrâd ederek Suyûfî merhûm kâmilten istinsâh eylemiştir.”⁴⁷

2.5. Biyografilerde patronun ayak izleri

Eski dönemde bir zatın adını din ve devlet büyükleriyle anmak demek, o zatı akranları arasında öne çıkarmak demektir. Biyografi yazarlarının kendi devirleri için bu kadar önem arz eden bu bağı ıskalamaları uzak bir ihtimaldir. Onlara düşen, sultanların dahi yücelttiği bu şahsiyetlerin fotoğraflarını biyografik metinlerde gerçeğe en yakın ölçüde yansıtabilmektedir.⁴⁸

Alimler Osmanlı’da ilimleri sebebiyle büyük bir hürmet ve himaye görmekteydiler. Kemalpaşazâde’nin anlattığına göre içinde vezir İbrahim Paşa ve saygın bir komutan olan Evrenesoğlu Ahmet Bey’in de bulunduğu bir meclise perişan görünümlü bir kişi gelir ve meclisin başköşesine kurulur. Bu durum, bu adeti bilmeyen Kemalpaşazâde’yi çok şaşırtmıştır. Zira hiçbir emir Evrenesoğlu’ndan daha yüksek bir yere oturamamaktadır. Kemalpaşazâde arkadaşlarından birisine bu adamın kim olduğunu sorar ve onun Molla Lütfi adında günde otuz dirhem kazanan bir müderris olduğunu öğrenir. Durum iyice ilginç bir hal almıştır. Çünkü günde otuz dirhem kazanan biri nasıl olur da kocaman beyden daha fazla saygı görüp, ondan daha yüksek bir makam işgal eder? Bu soruyu da Kemalpaşazâde’nin arkadaşı cevaplar: “Alimler ilimleri sebebiyle saygı görürler. Eğer onlardan aşağı bir yere otursaydı, buna ne vezir ne de bey rıza gösterirdi.”⁴⁹

Ulemanın emirler üzerindeki etkisini Kadızâde Rûmî ve Emir Uluğ Bey arasında cereyan eden şu olaydan da anlamak mümkündür. Anlatıldığına göre Semerkant beldesinde bir medrese vardı. Bu medresenin her bir odasında ayrı bir müderris bulunmaktaydı. Kadızâde Rûmî bu müderrislerin başıydı. Kadızâde’nin bazı derslerinde Emir Uluğ Bey de bulunurdu. Bir keresine Emir, müderrislerden birini görevden aldı. Bunun üzerine Kadızâde Rûmî birkaç gün derslerine ara verdi. Uluğ Bey, Kadızâde’nin rahatsızlandığını zannederek evine ziyarete gitti. Kadızâde gayet sağlıklı idi. Birkaç gündür derslere niçin gelmediğini sorunca şöyle cevap aldı: “Ben sūfî şeyhlerinden birinin hizmetinde bulundum. O şeyh bana dünyevî makamlar içinde sadece sahibinin azledilmediği bir makamı kabul etmemi tavsiye etti. Bugüne kadar müderrislik makamını böyle bir makam sanıyordum. Bu makamın sahiplerinin de azledildiğini görünce ben de o makamı terk etmeyi uygun buldum.” Emir Uluğ Bey yaptığından dolayı Kadızâde’den özür diledi ve derslerine dönmesi için bir sürü dil döktü. Görevden uzaklaştırdığı müderrisi görevine iade etti ve bundan sonra hiçbir müderrisi azletmeyeceğine dair yemin etti.”⁵⁰

Tabii sultan ya da vezirlerin iltifat ettiği bu kimselerin düşmanları da hiç az değildir. Latîfî bu durumu tezkiresinde Âftâbî’nin biyografisini verirken şu şekilde dile getirmiştir:

“Mesmû’dur ki merhûm Sultân Bâyezîd Han Amasyada çelebi sultân iken müşârun ileyh vâsîta-i fazl u kemâl ile tekkarrüb hâşıl idüp meclis-i hâşşına varan cümle-i havâşdan biri olmuş ve şeref-i hüsn-i iltifât-ı şâhî ile hayli kadr ü i’tibâr bulmuştu. Kadîmü’z-zamândan ‘âdet-i kerîme-yi rûzgârdur ki muqarreb-i vezîr ü sultân ve şâhib-i fazl u ‘irfân olanlar mahsûd-ı akrân ve mağbûb-ı ebnâ-yı zamân olmak muqarrerdür. Bu muqaddime minvâlinde ihvân-ı buğz u hased mezbûri bisât-ı kurb-ı kabûlden berî vü ba’îd itmek için hâr u has nifâk u şikâkla tarîk-ı müşâhabet ü muqârenetini sedd idüp kurb-ı huzûr-ı şehriyârdan mezkûri dür düşürürler.”⁵¹

⁴⁷ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C.II, s. 4.

⁴⁸ Osmanlı devlet yapısının patrimoniyal yapısı ve patronaj için bkz. Halil İnalcık (2005), *Şâir ve Patron (Patrimoniyal Devlet ve Sanat Üzerinde Sosyolojik Bir İnceleme)*, Ankara: Doğu Batı Yay.; a.k. (1994), “Sultanizm Üzerine Yorumlar: Max Weber’in Osmanlı Siyasal Sistemi Tiplemesi”, *Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi*, Sayı 7. Ayrıca Osmanlı şiir geleneğinde hamilik geleneği için bkz. Tuba İşınsu Durmuş (2009), *Tutsan Elini Ben Fakirin*, Doğan Kitap, İstanbul; aynı yazar (2006), *II. Selim Dönemi Sonuna Kadar Osmanlı Edebi Hâmilik Geleneği*, Doktora Tezi, Ankara: Bilkent Üniv. Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü.

⁴⁹ Taşköprülüzâde, *Şakâynk*, s. 281.

⁵⁰ Taşköprülüzâde, *Şakâynk*, s. 36.

⁵¹ Latîfî, *Tezkiretü’ş-Şu’arâ ve Tabsiratü’n-Nuzamâ*, s. 178.

Sultanlar alimleri yüceltir, izzet ü ikramda bulunur, bazen terbiye edilmeleri için şehzadelerini onlara teslim eder, bazen ise şöhretli alimleri kendilerine hoca olarak tahsis eder. Sultan II. Murad, ilk başlarda gevşeklik gösteren şehzadesi II. Mehmed'e hoca olarak Molla Gürani'yi görevlendirmiş, hatta sözünü dinlemediği takdirde eline bir değnek tutuşturarak onu dövmesini tenbihlemiştir.⁵² Bu bağlamda kayda değer bir diğer rivayet şöyledir:

Horasan hükümdarı Sultan Hüseyin Baykara, Sultan II. Bayezid'in tahta oturmasını tebrik için değerli hediyeler ve nadide parçalar gönderir. Elçinin yanında Horasanlı ilim öğrencilerinden biri daha vardır ve hükümdar Baykara bu öğrencinin de Molla Hoca'ya den ders alması için sultanın iznini istihham etmektedir. Gerekli izinden sonra, bu talebeye Hoca'ya, Seyyid Şerif'in *Havâşî alâ-Şerhi'l-Muhtasar* adlı eserini talim etmiştir.⁵³

Sultanların ilme ve alime verdikleri değer, onlara yaptıkları ihsanlarda da gözükmektedir. Hocalık hüneri teyid edilmiş alimler hükümdarlardan çeşitli hediyeler almaktadırlar. Molla Efdalzâde ve Molla Ali et-Tûsî dönemin sultanlarından II. Mehmed'in ihsan u ikramlarına uğrayan alimlerdenidir. Anlatıldığına göre Bursa'daki Muradiye Medresesi müderrisliğinden azledilen Efdalzâde, İstanbul sokaklarında bir başına yürümekteyken Sultan II. Mehmed'le karşılaşır. Onu tanıyınca atından iner ve dikilir. Sultan, ona selam verdikten sonra: "Efdalzâde sen misin?" diye sorar. Evet, cevabını alınca ertesi gün divana gelmesini söyler. Divana giden alime Bursa Muradiye Medresesi, elli dirhem maaş ve imaretten yemek tahsis edilir. Sultanın elini öpen Efdalzâde o kadar çok ilimle uğraşır ki sakalları dökülür. Daha sonra Efdalzâde'ye Sahn Medreseleri'nden biri verilir. Efdalzâde burada dört ders kitabını özenle okutur. Sultan Mehmed seferden döndükten sonra alimlere ganimetler dağıtmaya başlamıştır. Verilen hediyelerden her alime bir esir verilirken Efdalzâde'ye iki eser vermiştir.⁵⁴

Sultan Mehmed, İstanbul'u fethedince şehrin sekiz kilisesini medreseye çevirerek akranları arasında üstünlük kuran Molla Ali et-Tûsî'ye bir medreseyi verdi. Maaş olarak yüz dirhem yevmiye bağladığı gibi bir de köy verdi. Bir gün sultan Molla Ali et-Tûsî'nin görev yaptığı medreseye gitti ve kendi huzurunda ders vermesini istedi. Molla padişah ve vezirinin yanında o gün öğrencilerine Seyyid Şerif'in el-Adud kitabının şerhini okuttu. Molla Ali et-Tûsî, hükümdarın kendi ders halkasına katılmasından çok mutlu olmuştu. O gün o kadar çok ilmî konu zikretmişti ki daha önce bunları kimse işitmemişti. II. Mehmed dersin güzelliğinden dolayı Molla Ali'ye on bin dirhem ve kıymetli bir hil'at verdi. Dersteki talebelere ise beş yüzer dirhem ödül dağıttı.⁵⁵

Sultan Fatih'in ihsanını görenlerden birisi de devrin önde gelen ulemasından Hoca'ya'dır. Sıkıntılı bir hayat süren Hoca'ya, Sultan Mehmed'in kendisini hocası olarak ataması neticesinde bir yığın at, hizmetçi, birbirinden güzel kıyafetler ve on bin dirhem para ile ödüllendirilir.⁵⁶

Ulema için sultanlar tarafından çeşitli ülkelere davet edilmek eşsiz bir şeref kaynağı olsa gerektir. Biyografik metinler, alimleri onurlandıran bu tarz bilgilerle donatılmıştır. Devrin kıymetli alimlerinden olan Molla Câmî'nin ilmî gücü dört bir yana yayılınca, Sultan II. Bayezid

⁵² Taşköprülüzâde, *Şakâyyık*, s. 96. [Şakâyyık'taki bilgilere göre, bir gün Sultan II. Mehmed, Molla Gürani'ye bir ferman gönderir. Fermana dinî vecibelere aykırı bir hüküm vardır. Molla Gürani fermanı yakar, bununla da kalmaz, fermanı getiren elçiyi döver. Sultan da bu durum üzerine onu görevlerinden azleder. Aralarındaki soğukluk üzerine Gürani Mısır'a göçer ve Mısır sultanı Kayıtbay'ın izzet ü ikramıyla karşılaşır. Bir müddet sonra II. Mehmed pişman olur ve Molla Gürani'yi tekrar yanına çağırır, Sultan Kayıtbay'ı da ikna eden Molla Gürani yeniden sultanın yanına döner. *Şakâyyık*, s. 97. Yine Şakâyyık'ta Molla Gürani ile ilgili şöyle bir anekdot sunulmuştur: Sultan Bayezid Han, Molla Gürani'ye selam gönderir ve ertesi gün saraya gelmesini ister. Molla Gürani haberi getiren saray hizmetçisine: "Gidemem, her yer camur, pabuçlarımın çamura bulaşmasından korkarım." der. Hizmetçi bir müddet sonra saraydan yeni bir haberle döner: "Sultan hazretleri size selam ediyor ve pabuçlarınızın çamura değmemesi için bineğinizden kendisinin indiği yere inmenize müsaade ettiğini bildiriyor." Bunun üzerine Molla Gürani gideceğini söyler. *Şakâyyık*, s. 98.]

⁵³ Taşköprülüzâde, *Şakâyyık*, s. 137.

⁵⁴ Taşköprülüzâde, *Şakâyyık*, s. 160-162.

⁵⁵ Taşköprülüzâde, *Şakâyyık*, s. 104-106.

⁵⁶ Taşköprülüzâde, *Şakâyyık*, s. 132.

ona kıymetli hediyeler göndermiş ve kendisini İstanbul'a davet etmiştir. Molla Câmî yanındakilerle beraber Horasan'dan Anadolu'ya doğru yola çıkmış, ancak Hemedan'a vardıklarında büyük alim fikrini değiştirmiş ve sultanın affını istirham ederek, Anadolu topraklarındaki taun hastalığı sebebiyle oraya gidemeyeceğini belirtmiştir.⁵⁷

Anadolu'ya davet edilen alimlerden birisi de Molla Kuşçuzâde'dir. Bu alim önce Semerkant'ta Emir Uluğ Bey'in himayesinde, sonra Uzun Hasan'ın maiyyetinde bulunmuş, hatta Uzun Hasan tarafından elçi sıfatıyla Sultan II. Mehmed'e gönderilmiştir. Sultan Mehmed, bu kıymetli alime izzet ü ikramda bulunmuş ve kendi himayesinde kalmasını istemiştir. Kuşçuzâde elçilik görevini tamamladıktan sonra Uzun Hasan'ın yanına dönmüştür. Kuşçuzâde İstanbul'a dönünce sultan kendisine özel hizmetçilerini göndermiş ve izzet ü ikramda bulunmuştur. Yolculuğun her konağında Sultan Mehmed'in emriyle Kuşçuzâde'ye bin dirhem para verilmiştir.⁵⁸

Şakâyık'ta anlatıldığına göre devlet adamları alimlere çeşitli görevleri kabul etmeleri ve bazı konularda telifte bulunmaları için de telkin ve tazyikte bulunmaktadır. Kendisine vezirler tarafından İstanbul kadılığı verilmek istenen Molla Yarhisarîzâde bu görevi kabul etmeyince durum Sultan II. Bayezid'e bildirilmiştir. Sultan bu alime kendi hattıyla bir mektup yazmış ve ona şöyle seslenmiştir: "Anılan kadılık görevine senin layık olduğuna biliyorum. Bu kadılığa senden başkasını atamam halinde Allah'a isyan etmiş olacağımı da biliyorum. Bu kadılığı kabul etmenizi istirham ediyorum." Sultanın mektubu üzerine Yarhisarîzâde görevi kabul etmiştir.⁵⁹

Sultanın isteğiyle eser telifi konusunda oldukça zengin bir malzeme vardır.⁶⁰ Ancak burada iki örnekle konu sınırlandırılmaya çalışılacaktır:

Hocazâde, Bursa'da müftü iken ayakları ve sağ eli tutmaz olmuştu. Buna rağmen Sultan II. Bayezid kendisine Şerhu'l-Mevâkîf üzerine bir haşiye yazmasını emir buyurdu. Hocazâde mazur görülmesini istedi ve Şerhu'l-Mevâkîf üzerine söylediği sözleri Molla Hasan Çelebi almış ve haşiyesine katmıştır. Bendeniz şu an et-Telvîh üzerine yaptığım müsveddeyi temize çekiyorum. Emriniz olursa onu yapayım, dedi. Sultan, Şerhu'l-Mevâkîf üzerine haşiye yazması emrini tekrarladı. Bunun üzerine Hocazâde, sultanın emrine uydu. Sağ elinin zayıflamasından dolayı çok zorlandı, eseri varlık bahsine kadar sol eliyle yazdı. Bu bölümde Hakk'ın rahmetine kavuştu.⁶¹

Molla Fenârî'nin aktardığına göre Sultan II. Mehmed bir gün kelimciler, sûfiler ve ehl-i hikmet arasında bir mukayese yapmak gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine böyle bir değerlendirmeyi ancak Molla Abdurrahman Câmî'nin yapabileceği konusunda fikir birliği olmuştur. Sultan II. Mehmed, Molla Câmî'ye değerli hediyeler göndermiş ve bu hususta bir değerlendirme yapmasını istemiştir. Molla Câmî bu üç grup arasında altı meselede bir risale yazıp göndermiştir. Ancak ne yazık ki risale İstanbul'a ulaştığında Sultan II. Mehmed vefat etmişti.⁶²

2.6. İlmî münazaraların sağladığı prestij

İlim için sıkıntılara katlanıp diyarlar dolaşma, şöhretli hocaların ders halkalarına katılma, önemli talebelere ders verme, gıpta edilecek eserler telif etme gibi unsurlar alimlere önemli ölçüde prestij sağlamaktadır. Ancak bir alimi alanında yegane kılan unsurların başında ilmî tartışmalarda rakibine üstünlük sağlama gelmektedir. Bu tür tartışmaları önemli kılan unsurların başında da, münazaranın sultanların huzurunda yapılıyor olması gelmektedir.

⁵⁷ Taşköprülüzâde, *Şakâyık*, s. 211-212.

⁵⁸ Taşköprülüzâde, *Şakâyık*, s. 154.

⁵⁹ Taşköprülüzâde, *Şakâyık*, s. 184.

⁶⁰ Sözgelimi Şair Lami'i, Vamuk u Azra ve Vis ü Ramin gibi eserlerini sultanın emriyle yazdığı; Ahmet Paşa'nın "Divan"ını Sultan Bayezid'in emriyle cem' ettiği Tahir Üzgör tarafından dile getirilmiştir. Bkz. ÜZGÖR Tahir (1990), *Türkçe Divân Dîbâceleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., s. 11 ve 34. Buna benzer birçok eserin [mesnevi, şerh vs.] vücuda gelmesinde devlet adamlarının etkisi mevcuttur.

⁶¹ Taşköprülüzâde, *Şakâyık*, s. 138.

⁶² Taşköprülüzâde, *Şakâyık*, s. 212.

Sultan II. Mehmed'in deyişıyla Hocazâde'yi Arap diyarında emsalsiz kılan münazaralardaki başarısıdır.⁶³ Anlatılır ki Ali et-Tûsî, Acem diyarına gittiğinde orada Molla Ali Kuşçu ile de görüşür ve kendisine nereye gideceğini sorar. O da Anadolu'ya gideceğini söyler. Bunun üzerine Ali et-Tûsî şöyle der: "Öyleyse Molla Hocazâde'yi idare etmelisin. Onun yanında kişinin malumu meçhul gibidir."⁶⁴

Hocazâde'ye ilk şöhretini kazandıran münazara Molla Zeyrek ile aralarında gerçekleşendir. Rivayete göre Sultan'ın bir tarafında Molla Zeyrek, diğer tarafında ise Molla Seyyidî Ali oturuyordu. Hocazâde, Molla Seyyidî Ali'nin tarafına oturup Molla Zeyrek'in görüşlerine itirazlarda bulundu. Aralarında hayli hararetli tartışmalar oldu. Bir vakit sonra Seyyidî Ali müsaade isteyip huzurdan ayrıldı. Münazara uzadıkça uzamış ve Hocazâde, Molla Zeyrek'i susturmayı başarmıştı. Bunun üzerine sultan Molla Zeyrek'e: "Senin sözünün kıymeti kalmadı" dedi. Molla Zeyrek izin isteyerek huzurdan ayrıldı. Sultan Mehmed, Molla Zeyrek ve Seyyidî Ali'ye ihsanlarda bulundu. Hocazâde'yi ise kendisine hoca olarak belirledi. Bir müddet adı Zeyrek'i susturan hoca olarak anıldı. [...] Hocazâde ile arası pek iyi olmayan Vezir Mahmud Paşa, Hatibzâde'yi onunla münazara etmesi için kışkırtmaya çalışıyordu. Amacı Hocazâde'yi rezil etmektir. Hocazâde bu münazaraya ilk önce gönüllü olmadı ve Hatibzâde önce benim öğrencilerimle münazara etsin, dedi. Bunun üzerine Hatibzâde onu münazaradan kaçmakla suçladı. Hocazâde bunu duyunca İznik'e haber gönderip kitaplarının getirilmesini istedi. Bunu haber alan Molla Sinan Paşa, Vezir Mahmud Paşa'ya giderek: "Hatibzâde'nin yenilip rezil olmasını ister misin?" deyince vezir "hayır" cevabını verdi. Bu cevap üzerine Molla Sinan Paşa: "Hocazâde mütalaasını tamamladıktan sonra hiç kimse onun karşısında konuşamaz." dedi.⁶⁵

Bir münazara anekdotuna da Molla Hızır Bey'in biyografisinde rastlıyoruz. Şakâyiğ'teki rivayete göre Sultan II. Mehmed devrinde Arap diyarında Arap dili ilimlerini çok iyi bilen bir zat gelmiş ve sultanın huzurunda Osmanlı alimlerini sorularıyla çaresiz bırakmıştır. Sultanın canı bu duruma iyice sıkılmış, büyük bir utanç hissetmiştir. Sultan, bunun altında kalmamak için o sahada mahir bir alim bulunmasını ister. Oradakiler Seferhisar'da kadılık yapan Molla Hızır Bey'in adını zikrederler. Molla Hızır, o sıralar otuz yaşlarındadır ve kıyafeti sultanın askerlerinin giydiği kıyafete benzemektedir. Adam, gençliği ve kıyafeti sebebiyle Molla Hızır Bey'i biraz hakir görür. Ancak münazarada genç molla, Arap diyarından gelen zatın sorularının hepsine en güzel şekilde cevap verir. Bu kadarla da kalmayıp o zata on altı ilim dalına ait sorular sorar. Adam bunların hiçbirini daha önce duymamıştır dahi. Sultan II. Mehmed o kadar sevinmiştir ki yerinde duramamakta, bir oturup bir kalkmaktadır. Sultan Molla Hızır'ı öve öve bitiremez. Ona Bursa'daki medresenin müderrisliği ve İnegöl beldesinin kadılığını verir. Elli dirhem de yevmiye bağlar.⁶⁶

3. Sûfilik ve seyahat (sefer)

Seyahati sadece ilim heveslisi talebe ile sınırlı tutmamak gerekir. Tasavvuf ehli de seyahata epeyce önem vermiştir. İsmail Ankaravî, seyahat bahsine Minhâcü'l-Fukarâ adlı eserinde bir bölüm ayırmıştır.⁶⁷ Ankaravî, Hz. Peygamber'den "*Seyahat ediniz ki, sıhhat bulasınız ve zenginleşesiniz.*" hadisi ile konuya başlayıp, bu hadisi şu şekilde şerh etmektedir:

"Seyahat ediniz ki zahiren bedeniniz hareket etmekle sıhhat bulsun, bâtinî olarak ise sefer [seyahat] esnasında görmüş olduğunuz şeylerden aldığımız ibret, iç dünyanızı yani dininizi kuvvetlendirsin. Seyahat esnasında tanıştığınız ve sohbetlerinden istifade ettiğiniz meşâyihin ilmi ve faziletiyle zenginleşesiniz. Bu hadiste anlatılan sefer asıl

⁶³ Molla Ali Kuşçu'ya Sultan II. Mehmed, Hocazâde'nin ilmini nasıl bulduğunu sorar. O da şu cevabı verir: "Acem ve Rum diyarında emsalsiz biri." Sultan ekledi: "Arap diyarında emsali yoktur." Bkz. *Şakâyiğ*, s. 154-155.

⁶⁴ Taşköprülüzâde, *Şakâyiğ*, s. 155.

⁶⁵ Taşköprülüzâde, *Şakâyiğ*, s. 129-134.

⁶⁶ Taşköprülüzâde, *Şakâyiğ*, s. 100.

⁶⁷ İsmail Ankaravî (2011), *Minhâcü'l-Fukarâ (Fakirlerin Yolu)*, (Haz.: Saadettin Ekici, Meral Kuzu), İstanbul: İnsan Yay., 3. Baskı. [Kitabın yedinci bâbı olan bu kısmın başlığı dahi seyahatin sûfiler için bir seçim değil bir vazife, bir zorunluluk olduğunu göstermektedir. Başlık şudur: *Fukaranın Yapmakla Vazifeli Olduğu Seyahatleri ve Bu Seyahatlerin Çeşitleri Olan Manevî ve Sûrî Seferleri Açıklar*]

manasıyla dinî ilimleri tahsil etmek, ehl-i yakîn olan meşâyih-i kirâmı ziyaret etmek ve bu güzide şahsiyetlere hizmet etmek için yapılan seferdir.”⁶⁸

Meşâyihdan bazılarına göre eğer ki bir dervişin kâmil bir şeyhi yoksa o ebediyyen felâha eremeyecektir. O halde yapılması gereken kâmil bir mürşid için sefer etmekten başka bir şey değildir. Sâlikin sülûka başlarken “İlim Çin’de de olsa talep ediniz.” hadisi ışığında ledünnî ilimlere vakıf olan azizleri talep etmesi icap eder. İsmail Ankaravî’ye göre bu hadisteki Çin’den murad *ehl-i yakîn ve Allah yoluna kendini adanmış kimselerin ilim ve irfan öğrettikleri mahallerdir*. Sâlik, eğer bu mahallerin birisinde bir mürşid, alim ve arif olan zatı bulursa artık ona seyahat etmek haram olur. Bu aşamadan sonra yapılacak şey mürşid-i kâmilin iradesi altına girerek onun ilmîni, irfanını, marifetini, din ve diyanetine ait mükemmelliğini, hakikate ait esrarını ve âdâb-ı tarikatını öğrenmeye çalışmaktır. Şayet mürşidi vefat ederse o zaman kendi isteğiyle tekrar seyahata çıkabilir. Bununla beraber sâlik nefsini temizler ve dinleme suretiyle dinî ilimleri ikmal ederse; mürşidinin icazeti dahilinde Ka’be’ye, Kudüs’e, Hz. Pir’in türbesine yahut bazı arif ve salihlerin ziyaretine gidebilir. Mürşidin icazeti yoksa seyahattan vazgeçer. Mürşidin izniyle seyahata çıktığında ise yol boyunca nerede bir evliya var ise araştırıp bulmalıdır. Böylece seyahati boyunca yordduğu hayvanına da sıkıntı vermemiş sayılır. Seyahatten faydalanır, nasibini alır. Seyahatta asıl hedef evliyaullahı bulmak ve onlara yakın olmaktır. Yoksa akılsızca ömrü nefsin hazları istikametinde tüketme ya da sefihlerin yaptığı gibi şehir ve kasaba gezip halka dalkavukluk ederek farz ve nafîle ibadetleri terk etme değildir. Ankaravî bu ifadelerden sonra seferi ikiye ayırmaktadır: *sûrî ve manevî*. Makbul görülen sefer manevî olandır. Ancak sûrînin de çok faydaları vardır:

“Seyahata çıkan kimsenin nefsi birtakım hazların tazyikinden kurtulur. Ayrılık şerbetini içen yârân, rûhen çeşitli zenginliklere ulaşır. Bu sıfatları hâiz olmakla beraber fenâyâ erişmenin lezzetini bulur. Böylece ölüme her an hazırlıklı hale gelir. Önemli faydalardan biri de seyahata çıkan kimsenin *gariplik* sıfatıyla muttasıf olmasıdır.”⁶⁹

Sûfîlerin başucu kitabı Mesnevî’de de seferin faydalarına ilişkin değerlendirmeler mevcuttur. Bunlara örnek teşkil etmesi açısından Şerh-i Mesnevî’den birkaç mısra iktibas etmek faydalı olacaktır. Şem’î Efendî’nin şerhine göre Mevlânâ seferin faydalarını şu şekilde dile getirmektedir:

K’ezseferhâ mâh Keyhusrev şevved

Zîrâ seferden mâh Keyhusrev olur. Zîrâ mâh menâzilini kat’ idüp devr ü hareket eylemeyince bedr-i kâmil olmaz. Keyhusrev ‘Acem pâdşâhlarından bir ‘azim pâdşâhun ismidür.

Bîseferhâ mâh key husrev şevved

Sefer ve devr ü hareketsüz mâh kaçan husrev ve bedr-i tamâm olur?

Ezsefer beydak şevved ferzîn-i râd

Sefer ü hareketden beydak gâhî ferzîn olur ya’nî anun i’tibârı olan kadri evvelkiden ziyâde olur. Nite ki Şeyh Sa’dî Hazretleri bu beytinde seferün fâ’idesini beyân eyler *beyt*:

Sûfî neşevved sâfi tâ dernekeşed câmî

*Bisyâr sefer bâyed tâ puhte şevved hâmî*⁷⁰

V’ezsefer yâbîd Yûsuf sad murâd

Ve Yûsuf peygamber sallallâhu Te’âlâ ‘alânebiyyinâ ve ‘aleyh seferden yüz murâd buldı. Zîrâ egerçi birâderlerinün cevri ü cefâsını çekdi lîkin ‘âkıbet ‘azîz-i Mısr oldı.”⁷¹

⁶⁸ Ankaravî, *Minhâcü’l-Fukarâ*, s. 87.

⁶⁹ Ankaravî, *Minhâcü’l-Fukarâ*, s. 88-93.

⁷⁰ Sufî sırf mey çekmekle saflaşıp olgunlaşmaz. Hamlıktan kurtulup kıvama ulaşmak için sefer gereklidir.

⁷¹ Şem’î Şem’ullâh (2012), *Şerh-i Mesnevî (III-IV.Ciltler) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)*, (Haz.: Oğuzhan Şahin), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri: Kayseri: Erciyes Ü. Sosyal Bil. Enst. s. 326-327. [Beyitler günümüz Türkçesine şu şekilde aktarılmıştır: Ay ancak sefer ile Keyhüsrev olur; sefer olmadan Ay nasıl padişah (dolunay) olabilir? Satrançta piyon sadece sefer ile (ilerletilerek) vezir haline döner. Yusuf (a.s) sefer sayesinde isteklerine kavuştu.]

Sefere çıkılacak zamanda tasavvuf büyükleri arasında bir uzlaşma yoktur. Sühreverdî'den iktibasla denebilir ki bir kısım sûfiler sülûkun başında sefere çıkıp *nihayet-i hâllerinde* mukim olmayı tercih ederken, bazı sûfiler ise başlangıçta mukim olup sülûkun nihayetinde sefere çıkma fikrini benimser. Kimileri sürekli sefer ederken, kimileri de sefere çıkmayıp bir belde sürekli ikameti tercih eder. *Sülûkun başında sefer edenlerin maksatları şöyledir:* 1) Sefer sayesinde bir şeyler öğrenip ilim elde etmek 2) Şeyh aramak ve sadık ihvan bulmak 3) Alışkanlıklardan hoş giden şeylerden uzaklaşmak 4) Nefsin ince hile ve tuzaklarını meydana çıkarmak 5) Eskiye ait ibretli eserleri öğrenmek 6) Unutulmayı, gözden ırak olmayı tercih ederek halkın göstereceği hüsn-i kabule olan tutkuyu kalpten söküp atmak. *Sülûkun sonunda seferi tercih edenler:* Bunlar için Cenab-ı Hak başlangıçta tarikata girebileceği alim bir şeyh nasip ederek iradesini ona teslim ettirir. Bu sayede mürid tahkik derecesine ulaşır. Böyleleri için tâbi olduğu şeyhin sohbeti her türlü seferden efdaldır. İstifade edilen bir sohbeti bırakıp sefer ihtiyar etmek haramdır. Bu tür müridler hâl-i bidâyetlerinde hâl denizinden kana kana içer, nefsi saadet menba'ı olunca en kuytu köşedeki sadık bir ihvanın göğsünden taşan nefes-i Rahman kokusunu alır. Cenab-ı Hak böylelerini halk istifade etsin diye memleketlere sefere çıkarır. *Sürekli ikameti tercih edenler:* Bunlar Cenab-ı Hak'ın terbiyesinde yetişen kimselerdir. Cenab-ı Hak böylelerine hayır kapılarını açarak, inayet-i ezeliyesiyle onları kendi cihetine çekmiştir. *Sürekli seferde bulunmayı tercih edenler:* Böyleleri kalbin mâsivâ şâibesinden kurtuluşunu ve hâlin muhafazasını seferde görürler. Böyleleri sürekli dolaşırlar, hiçbir belde uzun bir süre kalmazlar.⁷²

3.1 Sûfi seyahatleri için örnek metinler

*Latîfî Tezkiresi'*nde aktarıldığına göre Simav'da dünyaya gelen Nakşibendî şeyhi Abdullah İlahî gençliğinde tahsil-i ilim için Horasan'a gider ve zahirî ilimleri orada öğrendikten sonra tasavvufa meyleder ve bu niyetle Buhara'ya varır. Tarikat terbiyesini orada aldıktan sonra önce memleketine döner, şöhreti etrafı kaplayınca da İstanbul'a revan olur. Oradan da Rumili'nde Vardar Yenicesi denen bir şehre yerleşir ve orada vefat eder:

“Vilâyet-i Anaolıda livâ-i Germiyâna tâbî Simâv dimekle ma'rûf nâhiyedendir. Tarîk-ı Nakşibendiyyenüñ şeyh-i kebîri ve Hâzret-i Şeyh Emîr Buğârî'nün pîridür. Mağbûl-i dergâh-ı İlah ve ism-i şerîfleri 'Abdullâh İlahîdür. Rivâyet iderler ki zamân-ı cevânide taşîl-i 'ilme meşgûl iken hâırlarına seyr-i vilâyet-i 'Acem dâ'iyesi müstevlî olup bu hevâ ile diyâr-ı Hıorasana çıkkdukdâ Mevlânâ Tûsî huzûrında 'ulûm-ı zâhireye meşgûlken zât-ı melekiyyi's-sıfâtına bir hâlet-i 'acibe gelüp 'âteş-i şevk u cezbeden harâret galebe ider. Hemîn 'inâyet-i Rabbânî râh-ı sa'âdete rehber ü hâdî olup bî-ihtiyâr ol aradan şurup Buğârâyâ gider ve anda varup H'âce Bahâ'üddîn Nakşibendî'nün mezâr-ı münîrlerine teveccüh-i tâm ile müteveccih olup ol hâzretüñ rûhâniyyetlerinden 'âlem-i velâyete yetişmişler ve 'âlem-i ma'nâda anlara irmişlerdür. Tafşîli bu icmâle şıgmaz ve ol hâlet-i müşâhedî'nün hâli kıl ü kâle gelmez. [...] Tekmil-i levâzım-ı sülûk-ı tarîk ile mükemmel oldukdan şofra meşâyih-ı tarîk-ı Nakşibendiyyeden niçe şeyh-i kirâmiye ve Hâzret-i 'Abdurrahmân Câmîye mülâkî olup yine Rûma 'avdet itdükde mahrûsa-i İstanbulda fâhrü's-sâdât Seyyid Buğârî Hâzretlerini seccâde-i hilâfetde kâ'im-i mağâm naşb idüp kendüler ber-sebil-i teferrüc Rûmiline gitdiler. Vardar Yenicesi dimekle meşhûr şehrdî temekkün itdiler. Hicretüñ sekiz yüz toksan altısında dünyâdan âhirete intikâl itdiler. Mezâr-ı şerîfleri ve merkad-ı münîfleri el-ân ol kaşabada 'âlî ziyâretgâh ve ol diyârüñ ehline hâcetgâh olmuşdur. [...] Zâdü'l-müşâkîn ve Necâtü'l-ervâh tesmiye olunur risâlesi ve mağâlesi vardır. Meyân-ı mutaşavvıfada mağbûl ü mu'teberdür.”⁷³

*Şakâyiğ'*ta, Şeyh Abdullah İlahî'nin ilim tahsili için geçtiği merhaleler şu biçimde dile getirilmiştir:

“Anadolu vilayetine bağlı Simav kasabasında doğmuştur. Hayatının ilk yıllarında dinî ilimlerle meşgul olduktan sonra İstanbul'a gelerek Zeyrek Medresesine girdi. Molla Ali Tûsî'nin İran'a göçmesi üzerine o da İran diyarına gitti. Onunla Kirman şehrinde

⁷² Ebû Hafs Şihâbüddîn Ömer es-Sühreverdî (1990), *Avârifü'l-Me'ârif Tercümesi (Tasavvufun Esasları)*, (Haz.: H. Kâmil Yılmaz-İrfan Gündüz), İstanbul: Erkam Yay., s. 156-168.

⁷³ Latîfî, *Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*, s. 126-127.

karşılaştı. Ondan zahiri ilimleri tahsil etti. Neden sonra bu ilimleri terk etme havası ağır bastı. Kitaplarını ateşte yakmaya niyet etti. Bilahare fikir değiştirip suya atmayı düşündü. Bu ikisi arasında bocalayıp dururken yanına bir sufi geldi. Şu kitap dışındakileri sat ve parasını da fukaraya dağıt. Bu kitap seni ilgilendiriyor, dedi. Sufinin söz ettiği kitap tasavvuf büyüklerine ait risalelerden oluşuyordu. Bir süre sonra Semerkant'a gitmek üzere yola çıktı ve orada Hak arifi Şeyh Hoca Ubeydullah Semerkandînin hizmetine girdi. Tarikat terbiyesini onun yanında aldıktan sonra şeyhinin telkinine mazhar oldu. Onun işaretleriyle Buhara'ya gitti. Orada Şeyh Hâce Bahaeddin Nakşibend'in kabrinde itikafa girdi. Merhumun ruhaniyetinden de feyiz aldı. [...] Bu itikafın ardından tekrar Semerkant'a döndü ve bir süre Hoca Ubeyd'in sohbetinde bulundu. Daha sonra onun işaretleriyle Anadolu'ya geçti. Yolda Herat'a uğradı. Orada Molla Abdurrahman Câmî ve diğer Horasan şeyhlerinin sohbetlerinde bulundu. Yıllar sonra memleketine dönerek orada yaşadı. Hâli her tarafta şöhret buldu. Alimler ve talipler etrafına toplandı. Kapısına gelenler umduklarını bularak ayrıldılar. Şöhreti İstanbul'a kadar ulaştı. İstanbul uleması ve eşrafı kendisini şehre davet ettiler. Ama Sultan II. Mehmed'in vefatına kadar buna icabet etmedi. Sultanın ölümünden sonra memleketinde karışıklık çıktı. O da bunu vesile bilerek İstanbul'a geldi. Zeyrek Camisi civarına yerleşti. Şehrin alimleri, talipleri ve eşrafı bir anda çevresine toplanınca iyice daralan Şeyh İlahî şehirden ayrılmaya meyletti. Tam bu sırada Emîr Ahmed Bey kendisine davet göndererek sancakbeyi olduğu Vardar Yenicesine gelmesini rica etti. [...] Daveti kabul etti ve oraya göçtü. Vardar Yenicesi'nde de talipler çevresini sararak kendisinden istifade ettiler. Hicrî 896'da bu beldede vefat ederek oraya defnedildi."⁷⁴

Şakâyiğ'ta *Şeyh Ebu'l-Hayr Muhammed el-Cezerî*'nin ilmî seyahatlerine geniş bir yer ayrılmıştır. Aktarıldığına göre H. 751'de Şam'da dünyaya gelen el-Cezerî 768 yılında yedi kıraati öğrenmiş aynı zamanda hacca gitmiştir. Ardından 769'da Mısır diyarına gitmiş ve on kıraati, sonra on iki kıraati, ardından da on üç kıraati öğrenmiştir. Oradan Şam'a geçmiş, el-Dimyati ve el-Eberkuhi'nin talebelerinden hadis dinlemiştir. el-İsnevî ve diğerlerinden fıkıh tahsil ettikten sonra tekrar Mısır'a dönmüştür. Orada usûl, meânî ve beyân ilimlerini tahsil ederek İskenderiyye'ye geçmiştir. Tahsil hayatından sonra kıraat ilmiyle ilgili birçok talebeyi ders halkasına katmıştır. H. 793'te Şam kadılığına atanmıştır. H. 798'de Mısır'daki mülklerine el konulması ve uğradığı haksızlıklar üzerine Anadolu'ya geçerek Bursa ve civarında birçok öğrenciye ders vermiştir. H. 805'te Timur'un sebep olduğu büyük fitne onu da etkilemiş ve Timur'la Maverâünnehir'e [Kiş şehrine] ve oradan da Semerkant'a götürülmüştür. Buralarda da birçok talebe kendisinden kıraat okumuştur. Timur'un H. 807'de ölümü üzerine el-Cezerî, Maverâünnehir'den çıkarak Horasan'a gelmiş; Horasan'dan Herat, oradan Yezd şehrine ve oradan da İsfahan ve Şiraz'a geçmiştir. Şiraz'da da birçok öğrenci okutmuş ve Şiraz ile çevresinin kadılığını istemeyerek de olsa yapmıştır. Şiraz'dan Basra'ya geçmiş ve orada bir müddet kaldıktan sonra Mekke ve Medine'de ikâmet nasip olmuş ve 823 yılında Medine'ye yerleşmiştir. Orada bulunurken Harameyn imamı kendisinden kıraat okumuştur.⁷⁵

Esrar Dede Tezkiresinde kısa hayat hikayesi anlatılan Mevlevî şair *Sâkıb Dede* henüz çocukluk döneminde iken fani dünyanın alayışına sırt dönüp, marifet pazarındaki hüner ve kabiliyete müşteri olmuş ve ilk tahsilini etrafındaki ulemadan etmiştir. Sonrasında Fazıl Mustafa Paşa'ya intisab ederek onun dairesindeki fuzalâdan aklî ve naklî ilimler ile Arapça ve edebiyat öğrenmiştir. Öyle ki artık etrafta parmakla gösterilen bir kişidir. Edirne Muradiyesinde Seyyid Muhammed Dede'nin hizmetlerinde bulunan Sâkıb Dede, bu kişi vefat edince seyahate çıkmaya karar vermiş etrafındaki birtakım Mevlevîlerle Mısır'a gidip Siyâhî Dede'ye hizmet eylemiş ve ondan ilim tahsil etmiştir. İstanbul'a dönerek bir müddet şiir ve inşâ sohbetlerine katılmış ve sonrasında Mevlana dergahını ziyaret için Sabuhî Dede ile Konya'ya gitmiştir:

“Bir uğurdan feverân-ı tennür-ı aşk u maḥabbet ser ü sāmân-ı ta'allukât u tımtıracım rû-be-deryâ-yı sirişk-i istiğrâk idüp bî-zâr-ı hânümân ve ser-geşte-i cân u cihân olarak sâhil-i selâmete revân ve tâ Edirne Murâdiyyesinde dâhil-i dâru'l-emân ve mülḥak-kerde-i gürûḥ-ı pür-şükûḥ-ı

⁷⁴ Taşköprülüzâde, *Şakâyiğ*, s. 205-206.

⁷⁵ Taşköprülüzâde, *Şakâyiğ*, s. 54-55.

hızb-i Mevleviyân olmuşlardır ki şerâre-i ferâğ u tecerrüdlerinden inâre-i çerâğ-ı teferrüdlerine varınca kadem-i şıdık u şafâ üzere mesned-nişîn-i hânkâh-ı mezbûr olan Neşâî Dede cā-nişîni es-Seyyid Muhammed Dede Hâzretlerinin hizmet-i pür-bereketlerinde ber-pâ ve ba'de vefâti'l-mürebî ihtiyâr-ı seyâhat-ı leyl ü nehâr ve geşt ü güzâr-ı dâr u diyâr ve temâşâ-yı 'acâyib-i âşâr-i Hüdâvendigâr iderek Nesîb Dede ve Hâsîb Dede ve Lebîb Dede ve Vehbî Dede ve Müneccim Ahmed Dede ve Hândî Dede ile ma'an diyâr-ı Mışriyyede bağıyye-i eslâf-ı zamânları olan tâhirü'l-istivâ bâhirü'l-iktidâ Siyâhî Dede Hâzretlerinin hizmetine şitâbân ve bir zamân [...] ol nûr-ı siyâh-ı müntehâ-yı menzil-gâhdan peymâne-i âb-ı hayvân-ı 'ilm ü 'irfân nûş idüp ba'de zamânin taraf-ı İslambula 'atf-ı 'inân-ı 'azîmet ve gâvşü'l-enâm kûşbu'l-eyyâm Cenâb-ı Dede Gâvşî hizmetinde dâhil-i 'ayni'l-cem'-i yârân olup Faşîh Dede ve Nâyî 'Oşmân Dede ve Bâzârbaşî Nazîm Çelebi ve anlar emsâli Dâru'd-devle-i 'aliyyede sâkin şu'arâ-yı nâmdâr-ı ihvân u hullân ile şöhet-i şî'r ü inşâ üzere güzêrân-ı ezmân buyururlar iken sâ'ik-ı câzibe-i Cenâb-ı Pîr taraf-ı âstâne-i Cibril-âşiyâneye keşân olmağıla çend nefer 'ârifân-ı ihvân ve fâzılan-ı yârân huşûşâ Şabûhî Dede gibi bir merd-i nâdiri'l-akrânla 'âzim-i tariqa-i sefer ü seyâhat olup hattâ ol âvânda söyledikleri eş'âr-ı bedî'i'l-âşârlarından olmağ üzere bu gâzel-i hoş-refitâr sebt-kerde-i cerâyid-i nukûl-i ihvân-ı zevi'l-âşârdur."⁷⁶

4. Seyahatin getirdiği zorluklar

Çok uzun yıllar süren bu seyahatlar esnasında talebeler açlık, hastalık, giyim kuşam sıkıntısı ve yorgunluk çekmektedir. On beş yaşında seyahata başlayan Ebû Hâtîm er-Râzî'nin çektiği sıkıntılar tabakat metinlerine şu şekilde yansımıştır:

"İlk çıktığım seyahat yedi yıl sürdü. 1000 fersahtan fazla yürüdüm, sonra saymayı bıraktım. Bahreyn'den çıkıp Mısır'a kadar yürüdüm, sonra yaya olarak Suriye'ye gittim. Ramallah'tan Şam'a, Şam'dan Antakya'ya, Antakya'dan Tarsus'a geçtim ve oradan Humus'a geri dönüp Rakka'ya gittim ve oradan da Irak'a gitmek üzere gemiye bindim. Bütün bunları yaptığımda henüz yirmi yaşında bile değildim. [...] 829'da sekiz ay Basra'da kaldım; karnımı doyurabilmek için teker teker giysilerimi, en sonuncusuna kadar satmak zorunda kaldım. Her şeye karşın bir yol arkadaşımınla beraber hocaları dolaşmaya devam ettim. Bir gün arkadaşım yanımdan ayrıldığımda açlığımı bastırmak için sudan başka hiçbir şeyim kalmamıştı. Ertesi gün beni almaya geldi ve ben daha da acıkmış bir halde derse gittim. Gün sonunda midem öyle kazanıyordu ki artık dayanamıyordum. Bu nedenle ertesi sabah her zamanki gibi beni almaya geldiğinde ona şu itirafı yapmaktan kendimi alıkoyamadım: 'Sana eşlik edecek gücüm kalmadı.' Bunun nedenini sordu ve ben de cevap verdim: 'Daha fazla gizleyemeyeceğim, iki gündür hiçbir şey yemedim.' O zaman bana dedi ki: 'Üzerimde iki dinar kaldı, al biri senindir.' Ondan bir dinar aldım ve Basra'dan çıktık. [...] Medine'den ayrıldığımız gün gemiye binmek için el-Câr'a gittik. Ama zıt yönden esen rüzgâr denize açılmaya elverişli değildi. Orada üç ay beklemek zorunda kaldık. Sonunda sabrımız tükendi ve karayolundan gitmeye karar verdik. Günlerce yiyecek ve içeceğimiz tükenene kadar yürüdük. Bütün bir gün hiçbir şey yemeden ve içmeden yürüdük. İkinci ve üçüncü günler de bunu sürdürdük. Üçüncü günün akşamı öylesine tükenmiştik ki yere yığılıverdük. Ertesi gün yola büyük güçle çıkabildik. Üç kişiydik: ben, Horasanlı bir şeyh ve Mervli Ebû Züheyr. Yürümeye daha fazla dayanamayıp bitkinlikten yere ilk yıkılan şeyh oldu. Onu kaldırırken baygın olduğunu gördük. Onu düşüğü yerde bırakıp yolumuza devam ettik. Bir fersah ilerde bu kez ben yığıldım. Sonradan arkadaşımın öğrendiğine göre, o uzakta demir atmış bir gemi görene kadar tek başına devam etmiş. [...] Onlar da yardımına gelip su vermişler. Gidip iki arkadaşımın da yardım edin [demiş.] Bir adamın yüzümü suyla ıslattığını sonra da içmem için su verdiğini hatırlıyorum. Tayfalar daha sonra şeyhin yardımına koştular. Bize o kadar iyi davrandılar ki gücümüzü toparlayıncaya kadar günlerce onların arasında kaldık."⁷⁷

Açlık ve yorgunluğun yanı sıra gündüz hocaların derslerini takip edip, gece "okutma icazeti" alınmak istenen kitabın mum ışığında kopyasının çıkarılması için çalışma gereği ilim taliplerinin gözlerine mal olabilmektedir:

⁷⁶ Esrar Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*, s. 79-83.

⁷⁷ Touati, *Ortaçağda İslam ve Seyahat*, s. 84-85.

“Bilgiye talip olduğum dönemde, büyük bir kentte kalırken oraya büyük bir hoca geldi. Onu dinleyebilmek için kalış süremi uzattım. Ülkemden uzaktaydım ve geçim olanaklarım azalmaya başlamıştı. Zaman yitirmemek için hiç ara vermeden çalışmaya koyuldum; geceleri hocanın kitaplarını kopya ediyor, gündüzleriye bir gece önce kaydettiğimi hocadan dinliyordum. Bir gece oturmuş bir yazmayı kopya etmekle uğraşırken birden görüşüm bulandı. Ne kandili ne de odamın duvarlarını görebiliyordum; beni ailemden ayıran uzaklığa ve bilgi alanında kaçıracaklarıma ağlamaya başladım. O gece o kadar çok ağladım ki sonunda tükendim. Bir yana dönüp yattım. O zaman düşümde bana niye ağladığımı soran Peygamber’i gördüm. Ona cevap verdim: ‘Ey Allah’ın resulü. Göremiyorum ve senin sünnetini artık öğrenemeyeceğim düşüncesi kalbimi sıkıyor. Ayrıca beni ülkemden uzaklaştıran ayrılığa da ağlıyorum.’ Beni dinledikten sonra yanına yaklaşmamı söyledi ve elini gözlerime sürdü. [...] Gecenin ortasında uyandığında yeniden görmeye başladığımı sevinçle anladım. Hemen kopyaların başına yeniden oturdum ve yazmaya devam etmek için kandile yaklaştım.”⁷⁸

Seyahatin taliplere çektiği eziyetlere bir örnek de Şeyh Abdülatif Makdisî’nin yaşadıklarıdır. Makdisî yolculuğunun ilk gününde at üstünde uyumak zorunda kalmıştır:

“Sonra Bursa’ya gittim. Yolculuğun ilk günü atımın üstünde uyurken birinin şöyle dediğini işittim: ‘Marifet ehli seni bekliyor, acele et.’ Çevreme bakındım, ama kimseyi görmedim. Bursa’ya vardığımda Şaban ayının ilk günüydü.”⁷⁹

5. Seyahatin etkileri

Christoph K. Neumann, Evliya Çelebi Seyahatnamesi üzerine yaptığı tetkiklerin birinde kendisinin de ilginç bulduğu bir durumla karşılaşır:

Dönemin padişahı IV. Murâd bu iyi yetişmiş gence [Evliya Çelebi’ye] “bir takım” kitap bağışlar. Aradan beş yıl geçtikten sonra Evliya Çelebi seyahata çıkmaya karar verir. Babası Derviş Zillî oğluna veda ederken “bir takım” kitap da kendisi hediye eder. Şaşılacak nokta şurasıdır ki gerek padişahın Evliya Çelebi’ye bağışladığı kitaplar, gerekse Derviş Zillî’nin hediye ettiği kitaplar hemen hemen aynı türdendir. Hatta bunlardan bazıları her iki listede ortaktır. Sanki hediye edilen bu kitaplar taşra medresesine atanmış bir müderrisin işini görecektir niteliktedir.⁸⁰ C. Neumann haklı olarak şu soruyu aklımıza getirmektedir: “Acaba koskoca Osmanlı mülkünde başka verilecek kitap mı yoktu ki gerek padişah, gerekse Derviş Zillî, Evliya Çelebi’ye aynı türden kitapları hediye etti?”

Olaya şu açıdan bakılabilir mi acaba? Evliya Çelebi o yıllarda hâlâ ilim tahsili çağındadır. O dönem için müderrislerin tedris ettiği ders ve kitaplar bellidir. Dolayısıyla IV. Murâd kendisine herhangi bir ilim talebesine verilecek kitapları bağışlamıştır. Derviş Zillî’nin ise kitapları oğluna bağışladığında Evliya Çelebi seyahat arefesindedir. Seyahata çıkmak demek zaten ilme yelken açmak demektir. Yani Evliya Çelebi yine ilim tahsil etmek durumundadır ve hediye edilmesi beklenen kitaplar yine o dönemin revaçtaki kitapları olacaktır.⁸¹ Tabii bu bir iddia değil, basit bir tahminden ibarettir.

Birçok kişinin aynı yolu teperek aynı kültür merkezlerine ulaşması, oradan aynı hocalardan aynı ders ve kitapları okumaları, hocalarından aldıkları icazetle aynı şeyleri döndükleri yerlerde kendilerinin de tekrarlaması İslâm aleminde “ortak bir bilgi” ve “alim tipi” oluşmasını sağlamıştır. Yani seyahat İslâm toplumunda ortak bir bilgi ve insan tipi vücuda getirmiştir:

“Osmanlı Devleti kuruluncaya kadar gerek Danişmendliler, Artuklular, Saltuklular, Mengüceker ve Anadolu Selçukluları, gerekse Beylikler devri ilim ve fikir hayatının besleyici kaynağından birisi Mâverâünnehir, Harezmi ve Horasan oldu. İkincisi ise Irak, Suriye, Mısır ve Hicaz’dan oluşuyordu. Yukarıda adları sayılan devletlerin zamanında

⁷⁸ Touati, *Ortaçağda İslam ve Seyahat*, s. 88.

⁷⁹ Taşköprülüzâde, *Şakâyyık*, s. 82.

⁸⁰ Christoph K. Neumann (2005), “Üç Tarz-ı Mütalaa”, Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar, İletişim Yay., Sayı 1, s. 53-55.

⁸¹ Aslında bu durum günümüz için de düşünülebilir: Üniversite seçme sınavına hazırlanacak bir aday için de kitaplar, hemen hemen aynı konular etrafında dönen test kitaplarıdır.

Anadolu'da fikir hayatını canlandıran simalar tahsillerini burada tamamladıktan sonra Anadolu'ya dönerek tedris ve telif faaliyetlerine başladılar. Bu sebeple Anadolu'daki ilim ve fikir hayatı söz konusu mekteplerce oluşturuldu.”⁸²

Tüm bunların dışında seyahatin şu etkilerinden de bahsetmek mümkündür:

- 1) Bilim çevrelerinde ilim tahsili için dolaşan talebe ya da alimler aynı zamanda kendi aralarında entelektüel düzeyde bir etkileşim sağlıyor ve bu sayede ilmî gelişmeleri takip ederek aralarında mütalaa ediyorlardı.
- 2) Kitap alım-satımı, tutulan kitapların kopyalarını çıkarıp satma da doğrudan ilim için terk-i diyar etmiş talebe ve alimlerle doğru orantılı idi.⁸³
- 3) Aynı türden eserler haşiye, şerh, talika, terceme, telhis gibi farklı isimlerle yeniden yazıldı.
- 4) İslam topraklarında çeşitli yerler ön plana çıktı. Buralarda Basra, Kûfe, Hicaz gibi mektepler (ekoller) oluştu. Bu şekilde isim yapan yerler karınca sürüsü gibi ilim heveslisi çektii.
- 5) Bilgi ve icazet, usta çırak ilişkisindeki benzer şekilde bir silsile ile hocadan talebeye geçti.
- 6) Bu ilmî yolculuklar mu'cem, fihrist, ilm-i tabakat, tercüme-yi hal ve siyer gibi türlerin oluşmasına doğrudan etkide bulundu.⁸⁴

Sonuç

Netice olarak söylemek gerekirse biyografik metinlerdeki tercüme-yi haller, alıştığımızın aksine, kuru bir bilgi aktarımı olmayıp, o dönem insanı tarafından, altı çizilmesi gereken önemli bir prestij kaynağı olarak kabul edilmiştir. Dönemin biyografi yazarları da bu gerçeğe uygun hareket ederek, kısa hayat hikâyesini anlattıkları kişilerin çıktıkları seyahatleri, okudukları hocaları, okuttukları öğrencileri, ders verdikleri medreseleri, din ve devlet büyükleri ile yakınlıklarını, münazara yeteneklerini ve buna benzer birçok unsuru eserlerine konu etmişlerdir.

KAYNAKÇA

- Ankaravî (2011), *Minhâcî'l-Fukarâ (Fakirlerin Yolu)*, (Haz.: Saadetin Ekici, Meral Kuzu), İstanbul: İnsan Yay.
- AY Resul (2006), *“Ortaçağ Anadolu'sunda Bilginin Seyahati: Talebeler, Alimler ve Deroişler”*, Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar, Sayı 3, s. 17-53.
- BERGER John (2006), *Görme Biçimleri*, (Çev.: Yurdanur Salman), İstanbul: Metis Yayınları.
- Bursalı Mehmed Tahir (H. 1333), *Osmanlı Müellifleri*, C.II, İstanbul: Matba-yı Amire.
- Ebû Hafs Şihâbüddin Ömer es-Sühreverdî (1990), *Avârifü'l-Me'ârif Tercümesi (Tasavvufun Esasları)*, (Haz.: H. Kâmil Yılmaz-İrfan Gündüz), İstanbul: Erkam Yay.
- Ebu Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ İbn Şeref en-Nevevî (1989), *Riyâzü's-Sâlihîn Tercümesi*, (trc: Salih Uçan), Cilt 3, İstanbul: Arslan Yayınları.
- Esrâr Dede (2000), *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*, (Haz.: İlhan Genç), Ankara: AKMB Yay.
- İSEN Mustafa (1994), *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Ankara: AKMB Yay.
- KİREÇÇİ Akif (2011), *“Arap Dünyasında Biyografi Geleneği”*, Mustafa İsen Adına Uluslararası Sempozyum Klasik Türk Edebiyatında Biyografi Bildirileri, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Latîfi (2000), *Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*, (Haz.: Rıdvan Canım), Ankara: AKM Yay.
- Mirzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi (2005), *Tezkiretü's-Şu'arâ*, (Haz.: Adnan İnce), Ankara: AKMB Yay.
- NEUMANN K. Christoph (2005), *“Üç Tarz-ı Mütalaa”*, Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar, İletişim Yay., Sayı 1.
- OCAK Ahmet Yaşar (2011), *“İbn Kemal'in Yaşadığı XV. ve XVI. asırlar Türkiye'sinde İlim ve Fikir Hayatı”*, Osmanlı Sufiliğine Bakışlar, Makaleler-İncelemeler içinde, İstanbul: Timaş Yay.
- Şem'î Şem'ullâh (2012), *Şerh-i Mesnevî (III-IV. Ciltler) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)*, (Haz.: Oğuzhan Şahin), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri: Kayseri: Erciyes Ü. Sosyal Bil. Enst.
- Taşköprizâde Ahmed Efendi (1313), *Mevzûâtü'l-Ulûm*, (Mütercim: Kemâleddin Mehmed Efendi), İstanbul: İkdâm Matbaası.
- Taşköprülüzâde Ahmed Efendi (1975), *Mevzuatü'l-Ulûm (İlimler Ansiklopedisi)*, (Sadeleştiren: Mümin Çevik), İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Taşköprülüzâde İsamuddin Ebu'l-Hayr Ahmed Efendi (2007), *Osmanlı Bilginleri (Eş-Şakâiku'n-Numâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye)*, (Çev.: Muharrem Tan), İstanbul: İz Yayıncılık.

⁸² Ahmet Yaşar Ocak (2011), *“İbn Kemal'in Yaşadığı XV. ve XVI. asırlar Türkiye'sinde İlim ve Fikir Hayatı”*, Osmanlı Sufiliğine Bakışlar, Makaleler-İncelemeler içinde, İstanbul: Timaş Yay., s. 45-46.

⁸³ Ay, *Ortaçağ Anadolu'sunda Bilginin Seyahati: Talebeler, Alimler ve Deroişler*, s. 31.

⁸⁴ Touati, *Ortaçağda İslam ve Seyahat*, s. 211-212. Tabakat ilminin gelişimi için bkz. Akif Kireççi (2011), *“Arap Dünyasında Biyografi Geleneği”*, Mustafa İsen Adına Uluslararası Sempozyum Klasik Türk Edebiyatında Biyografi Bildirileri, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, s. 441-447.

TOUATI Houari (2004), *Ortaçağda İslam ve Seyahat (Bir Âlim Uğraşımın Tarihi ve Antropolojisi)*, (Çev.: Ali Berktaç), İstanbul: YKY.
ÜZGÖR Tahir (1990), *Türkçe Divân Dîbâceleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

İKTİBAS EDİLEN METİNLERİN TABLO DÖKÜMLERİ

Şakâyıku'n-Numâniyye	
<i>Tâlibin adı</i>	<i>Seyahat ettiği ilim merkezleri</i>
Kadıızâde Rûmî	Horasan, Maverâünnehir
Alaeddin el-Esved	İran, Anadolu
Ahmedî	Kahire
Kühû'l-Ahbâr'ın tezkire kısmı	
<i>Tâlibin adı</i>	<i>Seyahat ettiği ilim merkezleri</i>
Ahmedî	(Diyar-ı Arap) Mısır
Sâlim tezkiresi	
<i>Tâlibin adı</i>	<i>Seyahat ettiği ilim merkezleri</i>
Emîn-i Tokadî	Tokat, Mekke-Medine, Hicaz, İstanbul
Mevzûâtü'l-Ulûm	
<i>Tâlibin adı</i>	<i>Seyahat ettiği ilim merkezleri</i>
Sagâni	Gazne, Bağdat, canib-i Hind, Mekke-Medine, Yemen, (tekrar) Bağdat, (tekrar) canib-i Hind, (tekrar) Bağdat
Fârâbî	Yemen

Tablo 1: İlim heveslilerinin ilmi seyahatleri

Şakâyıku'n-Numâniyye	
<i>Talebinin adı</i>	<i>Hocanın adı</i>
Molla Kethudâzâde	Molla İzarî Molla Hatîbzâde Celaeddin Devvânî
Molla Fenârî	Alaeddin el-Esved Cemal Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Aksarayî Şeyh Ekmeluddin
Esrâr Dede Tezkiresi	
<i>Talebinin adı</i>	<i>Hocanın adı</i>
Müneccimbaşı Ahmed Dede	Muhammed Dede Müftî Abdullah Efendi Arzî Muhammed Dede Seyyid Fâzıl Halil Dede Salih Efendi Müneccimbaşı Muhammed Efendi
Sâlim Tezkiresi	
<i>Talebinin adı</i>	<i>Hocanın adı</i>
İshak Efendi	Müftizâde Efendi Ahmed Efendi Mutavvelci Mehmed Efendi Şeyh Süleyman Efendi Mîrzâ Mustafa Efendi

Tablo 2: İlim tahsil edilen prestijli hocaların genel bir dökümü

Şakâyıku'n-Numâniyye	
<i>Hocanın adı</i>	<i>Talebinin adı</i>
Molla Fenârî (Karaman'da iken)	Yakup el-Asfar Yakup el-Esved
Mevzûâtü'l-Ulûm	
<i>Hocanın adı</i>	<i>Talebinin adı</i>
Kutbeddin Râzî el-Tahtânî	Mübârekşah
Mübârekşah	Seyyid Şerif Cürcânî
Latîfî Tezkiresi	

<i>Hocanın adı</i>	<i>Talebinin adı</i>
Şeyh Muhyiddin Arabî	Sadreddin-i Konevî
Osmanlı Müellifleri	
<i>Hocanın adı</i>	<i>Talebinin adı</i>
Muhyiddin el-Kâfiyeci	Suyûtî

Tablo 3: Hocaya prestij getiren öğrencilerin genel bir dökümü

Şakâyıku'n-Numâniyye	
<i>Sûfinin (şeyhin) adı</i>	<i>Seyahat ettiği mekânlar</i>
Şeyh Abdullah İlähî	İstanbul, İran (Kirman şehri) Semerkant, Buhara, (tekrar) Semerkant, Anadolu, Halep, Simav, İstanbul, Vardar Yenicesi
Ebu'l-Hayr el-Cezerî	Mısır, Şam, (tekrar) Mısır, İskenderiyye, (tekrar) Şam, Anadolu (Bursa), Maverâünnehir, Semerkant, Horasan, Herat, Yezd şehri, Şiraz, Basra, Hameyn
Latîfî Tezkiresi	
<i>Sûfinin (şeyhin) adı</i>	<i>Seyahat ettiği mekânlar</i>
Şeyh Abdullah İlähî	Horasan, Buhara, Anadolu, İstanbul, Vardar Yenicesi
Esrâr Dede Tezkiresi	
<i>Sûfinin (şeyhin) adı</i>	<i>Seyahat ettiği mekânlar</i>
Sâkıb Dede	Mısır, İstanbul, Konya

Tablo 4: Sûfîlerin ilmi seyahatlerinin genel bir dökümü

Şakâyıku'n-Numâniyye	
<i>Himaye eden sultan ya da devlet büyüğü</i>	<i>Himaye edilen biyografik şahsiyet</i>
Emir Uluğ Bey	Kadıızâde-yi Rûmî Molla Kuşçuzâde
II. Mehmed	Molla Efdalzâde Molla Ali et-Tûsî Hocazâde
Uzun Hasan	Molla Kuşçuzâde
Latîfî Tezkiresi	
<i>Himaye eden sultan ya da devlet büyüğü</i>	<i>Himaye edilen biyografik şahsiyet</i>
Sultan Bayezid Han	Âftâbî (şair)

Tablo 5: Himaye gören biyografik şahsiyetlerin genel bir dökümü